

UNIVERZITET U SARAJEVU

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

OBLICI ODGOVORNOSTI PRIVREDNIH DRUŠTAVA

Sarajevo, januar 2024. godine

SULEJMAN LJUBUNČIĆ

U skladu sa članom 54. Pravilnika studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Sulejman Ljubunčić, student drugog (II) ciklusa studija, broj indeksa 3894 na programu Menadžment, smjer Marketing menadžment, izjavljujem da sam završni rad na temu:

OBLICI ODGOVORNOSTI PRIVREDNIH DRUŠTAVA

pod mentorstvom prof. dr. Veljka Trivuna izradio samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predao/predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 16.01.2024. godine

SAŽETAK

Pojam odgovornosti pravnih lica, odnosno privrednih društava se različito tretirao kroz historiju. Tranzicija ovog pojma pratila je društvene, poslovne i civilizacijske promjene koje su se dešavale. Prvobitno, pravna lica nisu imala nikakvu pravnu odgovornost, iz razloga što se smatralo da je pravno lice fikcija i da ne može biti odgovorno za svoje postupke. Ovakva shvatanja su se postepeno napuštala uslijed brojnih izazova koji su se javljali. Cilj ovog rada je da se detaljno predstavi pojam i oblici odgovornosti privrednih društava. Da bi to bilo moguće potrebno je prvo razumjeti pojam privrednog društva, zatim ustanoviti glavne razloge koji su rezultirali potrebom za uvođenjem pojma odgovornosti kod pravnih lica. Pojam odgovornosti pravnih lica se može posmatrati generalno, ali njegov tretman se razlikuje u zavisnosti od pravnog sistema, jurisdikcija i niza drugih karakteristika određenog područja. U ovom radu napravljena je komparacija tretmana pojma odgovornosti pravnih lica u najvažnijim pravnim sistemima, a to su anglosaksonski pravni krug i evropski (kontinentalni) pravni krug. Također, izvršeno je poređenje odnosa prema pojmu odgovornosti pravnih lica u pravnim sistemima zemalja regiona. Na kraju rada, dat je sveobuhvatan osvrt na rješenje ovog pitanja u domaćem pravnom sistemu, pregled važećih zakonskih rješenja, uz navođenje primjera iz sudske prakse Bosne i Hercegovine. Sve to predstavlja bazu za dokazivanje osnovne istraživačke hipoteze rada, a to je da je pojam odgovornosti pravnih lica u Bosni i Hercegovini normativno uređen.

APSTRACT

The concept of responsibility of legal entities, i.e. companies, has been treated differently throughout history. The transition of this term followed the social, business and civilizational changes that were taking place. Originally, legal entities did not have any legal responsibility, for the reason that it was considered that a legal entity is a fiction and cannot be held responsible for its actions. Such understandings were gradually abandoned due to numerous challenges that arise. The aim of this work is to present in detail the concept and forms of responsibility of business companies. In order for this to be possible, it is necessary to first understand the concept of a business company, then to establish the main reasons that resulted in the need to introduce the concept of responsibility for legal entities. The concept of responsibility of legal entities can be viewed in general, but its treatment differs depending on the legal system, jurisdictions and a number of other characteristics of a certain area. This paper compares the treatment of the concept of responsibility of legal entities in the most important legal systems, Anglo-Saxon legal system and the European (continental) legal system. Also, a comparison was made of the relationship to the concept of responsibility of legal entities in the legal systems of the countries of the region. At the end of the paper, a comprehensive overview of the solution to this issue in the domestic legal system is given, an overview of valid legal solutions,

with examples from the judicial practice of Bosnia and Herzegovina. All this represents the base for proving the basic research hypothesis of the work, namely that the concept of responsibility of legal entities in Bosnia and Herzegovina is normatively regulated.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
1.1. Obrazloženje teme - opis problema istraživanja	5
1.2. Hipoteza	6
1.3. Ciljevi i zadaci istraživanja	7
1.4. Metodologija istraživanja	8
1.5. Struktura rada	8
2. POJAM, NASTANAK I HISTORIJSKI RAZVOJ PRIVREDNOG DRUŠTVA .9	
2.1. Pojam privrednog društva	10
2.2. Pravne karakteristike definicije privrednih društava	12
2.3. Nastanak i historijski razvoj privrednog društva.....	14
2.4. Evolucija zakonodavstva o privrednim društvima kroz historiju	16
2.5. Podjela pravnih društava	18
3. EKSPLIKACIJA POJMA ODGOVORNOSTI PRIVREDNIH DRUŠTAVA.....	21
3.1. Oblici odgovornosti privrednih društava	21
3.1.1. Društvena odgovornost privrednih društava	23
3.1.2. Krivičnopravna odgovornost privrednih društava.....	24
3.2. Motivi za nastanak pojma krivičnopravne odgovornosti privrednih društava.	24
3.3. Teorije krivičnopravne odgovornosti.....	27
4. KOMPARACIJA KRIVIČNOPRAVNE ODGOVORNOSTI PRIVREDNIH DRUŠTAVA U RAZLIČITIM PRAVNIM KRUGOVIMA	31
4.1. Tretman krivičnopravne odgovornosti u anglosaksonskom pravnom krugu ...	32
4.2. Tretman krivičnopravne odgovornosti u evropskom pravnom krugu	35

4.3. Tretman krivičnopravne odgovornosti u regiji	38
5. ANALIZA PRAVNE ODGOVORNOSTI PRIVREDNIH DRUŠTAVA U BOSNI I HERCEGOVINI SA PRIMJERIMA IZ SUDSKE PRAKSE.....	41
5.1. Tretman krivičnopravne odgovornosti u Bosni i Hercegovini	42
5.2. Zakonski okvir odgovornosti privrednih društava u Bosni i Hercegovini	44
5.3. Krivične sankcije za pravna lica u zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini.....	47
5.4. Primjeri odgovornosti pravnih lica u sudskoj praksi Bosne i Hercegovine.....	52
6. ZAKLJUČAK	55
REFERENCE.....	57

1. UVOD

1.1. Obrazloženje teme - opis problema istraživanja

Odgovornost savremenih privrednih društava je multidimenzionalna i obuhvata mnoge aspekte njihovog poslovanja. Ovaj pojam se može posmatrati integralno, ali suština i razumijevanje odgovornosti privrednog društva zavisi od različitih pravnih sistema i uređenja. Do uvođenja odgovornosti pravnih lica za krivična djela došlo je sa razvojem privrednih društava, koje je pratilo razvoj civilizacije. Ukazala se potreba da pravna lica snose odgovornost kako bi se na taj način ispunili razni ciljevi. Vječne želje za sticanjem, bogaćenjem, razlikovanjem od ostalih, sve sa primarnim ciljem da se uveća kompanijsko, ali i lično bogatstvo, dovode do situacije da se na tom putu ne biraju sredstva, te da su tokom korporativnog poslovanja česte zloupotrebe u poslovanju. Brojni su načini prevara i zloupotreba u poslovanju. Korporativne i personalne porezne evazije, pranje novca, prevare u stečaju, lažni stečajevi, zloupotreba kompanijskog imena, bijeg u porezne oaze, stvaranje i zloupotreba monopola, prevare potrošača u svim sektorima, politička podrška velikim, samo su neki od pojava oblika zabranjenih aktivnosti.

Odgovornost pravnog lica služi kao sredstvo za odvracanje pravnih lica od potencijalnih krivičnih djela. Ako je pravno lice svjesno da može biti krivično gonjeno i suočiti se sa ozbiljnim posljedicama, vjerovatno će biti pažljivije u svojim poslovnim praksama i odlukama. U samom razvoju ovog pravnog instituta došlo je do jednog zaokruživanja oblika odgovornosti fizičkih i pravnih lica, posebno privrednih društava. Svi ovi oblici odgovornosti s vremenom evoluiraju posebno sa pojavljivanjem novih oblika zabranjenog ponašanja. S obzirom da je tržište i uslovi u kojima savremena privredna društva posluju dinamična sredina, opasnost od protivpravnog djelovanja ovih lica je sve izraženija. Zbog toga, ali i mnogih drugih izazova važno je da zakonodavci kontinuirano vrše usaglašavanja i unapređivanje zakonskih legislativa kojima se tretira odgovornost privrednih društava. Ovo nije jedini razlog zbog kojeg se teži na kontinuiranom usaglašavanju zakonske regulative iz navedene oblasti. Globalizacija tržišta je također imala utjecaja na to da mnoge institucije daju preporuke u pravcu harmonizacije ovih zakonskih rješenja. Međutim, razlike su i dalje prisutne posebno na tlu Evrope, gdje je ovo još uvijek novitet u sudskoj praksi, različito tretiran u pojedinim državama. Posebno važna u tom kontekstu je preporuka Vijeća Evrope, koja će biti detaljnije obrađena u radu.

Iz prethodno elaboriranog, da se zaključiti da je odgovornost privrednih društava kompleksna tema koja varira u zavisnosti od mnogo faktora, uključujući pravnu strukturu, jurisdikciju i prirodu poslovanja društva. Prvi cilj ovog rada je da se pojasne i identificiraju osnovni oblici odgovornosti privrednih društava, motivi za uvođenje ovog pojma u pravne krugove širom svijeta, vrste sankcija i najvažnije teorije krivičnopravne odgovornosti. Da bi to bilo moguće uraditi na jednostavan način, neophodno je da se ispune određeni

preduslovi, a to su da se prvo pojmovno objasne pravna društva, njihov nastanak, historijski razvoj i podjela. Također, cilj ovog rada je da se obuhvate, predstave sličnosti i razlike tretmana i osnovnih oblika pravne odgovornosti privrednih društava u najvažnijim pravnim sistemima, pri tom se misli na anglosaksonski i evropski kontinentalni sistem. Poseban osvrt će se dati na tretman i oblike odgovornosti pravnih lica u domaćem zakonodavstvu, uz pregled primjera iz sudske prakse.

1.2.Hipoteza

H₁ Pojam odgovornosti pravnih društava je normativno uređen u Bosni i Hercegovini

Sve do kraja XX-og, odnosno početka XXI-og vijeka, na ovim prostorima ovo pitanje nije bilo normativno uređeno, iako u komparativnom pravu, posebno anglosaksonskom, normativno određenje krivične odgovornosti pravnih lica imamo još u XIX-om vijeku. Sa stupanjem na snagu Krivičnog zakona BiH 2003. godine, nakon čega je uslijedilo i stupanje na snagu krivičnih zakona i Krivičnog zakona BD-a BiH, u domaće krivično pravo uvodi se novi pravni entitet, a to je odgovornost pravnih lica za krivična djela.

Odgovornost je uvedena kao zasebna grupa krivičnih djela u krivičnom zakonodavstvu, putem posebnog poglavlja u okviru krivičnih zakona, za razliku od načina uvođenja putem samostalnih (posebnih) zakona koji uređuju ovo pitanje, kako je riješeno u susjednim nam zemljama, Hrvatskoj i Srbiji. Ovaj korak uvrštava naše krivično zakonodavstvo u krug zemalja u kojima je krivičnim zakonima ili posebnim zakonima o odgovornosti pravnih lica za krivična djela uvodi i ovaj oblik odgovornosti.

Ovakav tretman krivične odgovornosti je usklađen sa brojnim dokumentima i preporukama međunarodnih institucija kao što su Vijeće Evrope, Evropska unija, Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj i Ujedinjene nacije. Preporukama ovih organizacija se od država članica zahtijeva, odnosno preporučuje im sada u svoje zakonodavstvo uvedu odgovornosti pravnih osoba za krivična djela. Obrazloženje za takve zahtjeve, odnosno preporuke date državama odnosi se na kontinuiran porast broja krivičnih djela izvršenih u okviru djelatnosti pravnih osoba koje prouzrokuju značajne štete kako pojedincima tako i zajednici, kao i na porast broja onih kojima se pribavlja korist. Osim toga, zahtjevi i preporuke za uvođenjem krivične odgovornosti opravdavaju se teškoćama, izazvanim složenošću organizacione strukture pravne osobe, problemima koji se javljaju prilikom identifikacije pojedinaca koji su odgovorni za počinjenje krivičnih djela i činjenicom da se, u slučaju da se kazni samo fizička osoba za krivično djelo, to bi ostavilo prostora za kompenzaciju od strane pravne osobe u čije ime, račun ili korist je djelo učinjeno. Na osnovu toga, na primjeru engleske sudske prakse vidimo da su novčane sankcije same nedovoljne, pa su se počele izricati i druge vrste sankcija, kao što su uslovne presude, oduzimanje nelegalno stečene imovine, oduzimanje dozvola(licenci) i likvidacije društava.

1.3. Ciljevi i zadaci istraživanja

Cilj ovog rada jeste da utvrdi razvoj odgovornosti privrednih društava kao i utvrđenih standarda u normativnom sistemu BiH kroz analizu sudskih odluka, te razvoj zakonodavnog okvira odgovornosti privrednih društava na regionalnom i globalnom nivou.

Istraživačka pitanja:

1. Kako se razvija zakonodavni okvir odgovornosti privrednih društava na regionalnom i globalnom nivou, tj. u evropskom i anglosaksonskom pravnom krugu?
2. Koje su mjere i metode usvojile SAD i Evropa u borbi protiv zloupotrebe poslovanja u privrednim društvima?
3. Kako se razvijala odgovornost privrednih društava kroz normativni sistem BiH?
4. Da li je sankcionisanjem privrednih društava, uslijed kršenja krivičnog zakonodavstva, vidljiv napredak pravnog poslovanja u BiH?

Zadaci istraživanja:

1. Teorijski predstaviti i objasniti pojam privrednih društava, njihov nastanak i razvoj kroz historiju. Definisati različite kriterije za klasifikaciju i podjele privrednih društva, uz konsultaciju relevantne literature iz ove oblasti i važećih zakonodavnih regulativa.
2. Izvršiti teorijsku eksplikaciju pojma odgovornosti privrednih društava, osnovnih motiva koji su doveli do uvođenja ovog pravnog instituta u pravne sisteme širom svijeta, objasniti osnovne oblike odgovornosti, teorije krivičnopravne odgovornosti i vrste sankcija koje su prisutne u različitim pravnim krugovima.
3. Napraviti komparaciju mjera i metoda, ali i tretmana odgovornosti privrednih društava u dva najvažnija pravna kruga, evropskom (kontinentalnom) i anglosaksonskom pravnom sistemu. Također, napraviti pregled regulacije ove vrste odgovornosti u regionalnom zakonodavstvu.
4. Kao najvažni zadatak definiše se eksplikacija odgovornosti privrednih društava u normativnom sistemu Bosne i Hercegovine. Predstaviti proces koji je prethodio uvođenju ove vrste odgovornosti u domaću sudsku praksu. Napraviti pregled najvažnijih zakonskih rješenja u navedenoj oblasti, te osvrnuti se na sudsku praksu pravnih institucija Bosne i Hercegovine u pogledu procesuiranja navedenih krivičnih dijela.

1.4. Metodologija istraživanja

Kako bi se na najbolji način analizirala posmatrana tema, korišten je veliki broj istraživanja i analiza situacije sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Najznačajniji izvor informacija koji je korišten u ovome radu i na osnovu kojeg je cijeli rad koncipiran jeste rad profesora Veljka Trivuna pod nazivom „Oblici odgovornost privrednih društava“, u kojem su pronađeni svi potrebni pojmovi i znanja kako bi se navedena tema detaljno predstavila kao i da bi se došlo do zaključaka na samom kraju ovoga rada. Na osnovu analiziranih podataka, kao i na osnovu analize pojma odgovornost privrednih društava, doneseni su odgovori na postavljena istraživačka pitanja, kao i na povezanost zakona koji su trenutno na snazi, a koji određuju način na koji zakon utiče na privredna društva.

U istraživanju će se prvenstveno koristiti sljedeće istraživačke metode:

Dogmativno-normativna metoda za analizu (propisi koji regulišu odgovornosti privrednih društava u BiH, tj. KZ BiH i KZ FBiH i presude).

Meta analiza dostupne literature u oblasti odgovornosti privrednih društava.

Deskriptivno-analitička metoda za prikupljanje podataka, njihovu obradu i interpretaciju (presude). Analizirat ćemo podatke vezano za presude koje ćemo preuzeti sa zvaničnih web stranica (web portal Sudske prakse BiH).

Komparativna metoda podrazumijeva konceptualno upoređivanje, koje se može objasniti i kao aktivnost koja se koristi u različitim situacijama u svakodnevnom životu, a sastoji se u posmatranju sličnosti i razlika između dvije ili više stvari ili pojava. Komparacija kao naučna metoda podrazumijeva sistemski postupak proučavanja odnosa, sličnosti i razlika između dva predmeta ili pojave sa ciljem da se izvedu određeni zaključci. Ova metoda će biti korištena za poređenje pravnog tretmana odgovornosti pravnih lica u različitim pravnim krugovima.

1.5. Struktura rada

Struktura rada prati preporuke o strukturiranju završnih radova propisane od strane Univerziteta u Sarajevu, Pravilnikom o izradi završnih radova, koji prati savremeni pristup naučnoistraživačkom radu. Također, nastojalo se osigurati da rad sadrži sve neophodne elemente kojim se dokazuje definisana istraživačka hipoteza, upotrebom standardnih istraživačkih metoda, te ispunjavaju ciljevi istraživanja koji su prethodno definisani.

Rad je strukturiran na način da je u uvodu izvršeno obrazloženje teme - opis problema istraživanja, predstavljena istraživačka hipoteza, definisani ciljevi i zadaci istraživanja,

objašnjena metodologija istraživanja koja se koristila i na kraju je predstavljena struktura rada. Nakon toga u okviru poglavlja pod naslovom pojam, nastanak i historijski razvoj privrednog društva, teorijski je objašnjen pojam privrednog društva i osnovne pravne karakteristike definicije privrednih društava. Napravljen je osvrt na nastanak i historijski razvoj privrednog društva od prvobitnog oblika do savremenih privrednih društava. Predstavljena je evolucija zakonodavstava o privrednim društvima kroz historiju, te je dat pregled klasifikacije pravnih društava po različitim kriterijima.

Prethodno poglavlje čini osnov za eksplikaciju pojma odgovornosti privrednih društava, zatim za predstavljenje različitih oblika odgovornosti privrednih društava, s posebnim osvrtom na društvenu i krivičnopravnu odgovornost privrednih društava. U okviru ovog dijela rada napraviti će se osvrt na najznačajnije motive za nastanak pojma krivičnopravne odgovornosti privrednih društava, te će biti izvršena eksplikacija nekih od postojećih teorija krivičnopravne odgovornosti.

Nakon što se s teorijskog aspekta predstavi privredno lice kao subjekt pravne odgovornosti, te pravna odgovornost kao pravni entitet, izvršiti će se komparacija krivičnopravne odgovornosti privrednih društava u različitim pravnim krugovima. Pri tom se misli na tretman krivičnopravne odgovornosti u anglosaksonskom pravnom krugu, te u evropskom pravnom krugu. Osim ova dva najvažnija pravna kruga predstaviti će se i pregled krivičnopravne odgovornosti u uporednim pravima zemalja iz regije.

Sve prethodno čini osnovu za provođenje analize pravne odgovornosti privrednih društava u Bosni i Hercegovini, sa primjerima iz sudske prakse. U okviru ovog dijela će se predstaviti tretman krivičnopravne odgovornosti u Bosni i Hercegovini. Napraviti će se pregled zakonskog okvira odgovornosti privrednih društava u Bosni i Hercegovini i krivičnih sankcija za pravna lica u zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini. Na samom kraju navesti će se primjeri odgovornosti pravnih lica u sudskoj praksi Bosne i Hercegovine. Iz ovog, i svega prethodno navedenog, izvesti će se sveobuhvatan zaključak o definisanoj istraživačkoj hipotezi.

2. POJAM, NASTANAK I HISTORIJSKI RAZVOJ PRIVREDNOG DRUŠTVA

Mnogi autori su se bavili pojmom privrednog društva, kako u ekonomskoj teoriji tako i u pravnom i poslovnom kontekstu. Pojam privrednog društva se mijenjao kroz historiju i moguće je pratiti njegovu evoluciju. Brojni autori u ekonomskoj teoriji su se u svojim djelima bavili pojmom privrednog društva, u kontekstu njihovih oblasti istraživanja. Najpoznatiji uključuju Adama Smitha - škotskog ekonomistu i filozofa, poznatog po svojoj knjizi "Bogatstvo naroda" (The Wealth of Nations) iz 1776. godine, u kojoj je razmatrao koncept slobodnog tržišta i ulogu privrednih društava u ekonomiji. Karl Marx - njemački

filozof i ekonomista, autor "Kapitala", analizirao je i kapitalističke privredne strukture i njihov uticaj na društvo. John Maynard Keynes - britanski ekonomista čiji su radovi o makroekonomiji, posebno "Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca" (The General Theory of Employment, Interest, and Money), imali veliki uticaj na ekonomske politike i razumijevanje privrednih društava. Peter Drucker - američki pisac i poslovni konsultant koji je istraživao i razvijao koncepte menadžmenta i upravljanja privrednim društvima. Michael Porter - američki ekonomista i profesor, koji je razvio koncept konkurentske strategije i analize industrije, što je ključno za razumijevanje privrednih društava u njihovim konkurentskim okruženjima. Ronald Coase - britanski ekonomista koji je napisao čuveni rad "Teorija firme" (The Nature of the Firm) 1937. godine, koji se bavi pitanjem zašto firme postoje i kako se formiraju. Milton Friedman - američki ekonomista poznat po zagovaranju slobodnog tržišta i teoriji monetarizma, što je uticalo na razumijevanje uloge privrednih društava u ekonomiji.

Također, brojni autori sa Balkana su se bavili pojmom privrednih društava i pitanjima vezanim za ekonomiju. Branko Horvat - hrvatski ekonomista, koji je proučavao različite aspekte ekonomske teorije i politike, uključujući i ulogu privrednih društava u socijalističkom kontekstu. Miodrag Jovanović - srpski ekonomista i autor, koji je analizirao ekonomske reforme na Balkanu i njihov uticaj na privredna društva. Vladimir Gligorov - ekonomista iz Srbije, koji se bavio tranzicijom i privrednim razvojem na Balkanu, uključujući i promjene u privrednim društvima tokom ovog perioda. Ljubo Jurčić - hrvatski ekonomista i političar, koji je istraživao ekonomske aspekte tranzicije u Hrvatskoj, uključujući i ulogu privatizacije i privrednih društava. Beqir Sina - albanski ekonomista koji je proučavao ekonomske reforme i privredni razvoj u Albaniji i regionu Balkana. Dušan Vujović - crnogorski ekonomista koji se bavio ekonomskom politikom i reformama u Crnoj Gori i regionu Balkana, uključujući i pitanja vezana za privredna društva. Veljko Trivun, profesor sa Ekonomskog fakulteta u Sarajevu se također bavio pojmom privrednog društva, a naročito kroz prizmu pravne odgovornosti privrednih društava u različitim pravnim sistemima. Svoje najvažnije pronalaskе sublimirao je u svojoj knjizi pod nazivom Oblici odgovornosti privrednih društava, koja je objavljena 2019. godine.

2.1. Pojam privrednog društva

Definicija privrednog društva može se razlikovati u zavisnosti od autora, konteksta i pravne tradicije. Samo privredno društvo je jako široka kategorija, koje nije lahko obuhvatiti jednom definicijom. Međutim, ono se u najjednostavnijem smislu može objasniti kao svaki oblik udruživanja pojedinaca, fizičkih ili pravnih lica, radi zajedničkog obavljanja neke djelatnosti s ciljem da se ostvari određeni vid koristi. Trifunović i ostali (2014) definišu privredno društvo kao organizaciju koja predstavlja: zajednicu formiranu ugovorom, od strane dva ili više lica (pravnih i/ili fizičkih), koja ima status pravnog lica, u koju ta lica ulažu početni kapital i rad da pod zajedničkim imenom (firmom) obavljaju

registrovanu poslovnu aktivnost s ciljem sticanja dobiti. Odnosno, privredno društvo može se definisati i kao profitna organizacija sa statusom pravnog lica, formirana od jednog ili više lica (pravnih i/ili fizičkih) u koju oni trajno ulažu kapital (novac, stvari, prava) kroz uloge, čiji je osnovni kapital podijeljen na udjele, u cilju obavljanja registrovane djelatnosti na tržištu i sticanja dobiti, i tom organizacijom upravljaju članovi društva.

U domaćem zakonodavstvu, privredno društvo se definiše kroz različite zakone, iz razloga što Bosna i Hercegovina ima složen pravni sistem sa entitetskim i državnim nivoima nadležnosti, što znači da postoje različiti zakoni o privrednim društvima na različitim nivoima vlasti. Privredno društvo se definiše kao pravno lice koje samostalno obavlja djelatnost proizvodnje i prodaje proizvoda i vršenja usluga na tržištu radi sticanja dobiti (Zakon o privrednim društvima FBiH, 2021). Zakon o privrednim društvima Republike Srpske definiše privredno društvo kao pravno lice koje osnivaju pravna i/ili fizička lica radi obavljanja djelatnosti u cilju sticanja dobiti (Zakon o privrednim društvima RS-a, 2023.). Privredna društva, kao i generalno svi oblici pravnih lica, su rezultat postojanja ljudske potrebe da se svi oblici ljudskog djelovanja odvijaju na organizovan način kao i pod nadzorom države, odnosno njenih tijela. Osnovna podjela je na profitne i neprofitne oblike organizovanja. Profitni oblici organizovanja su privredna društva. Ona predstavljaju pravnu realnost i pravnu formu organizovanja fizičkih i/ili svih oblika pravnih lica kako bi se postigli ciljevi (Trivun, 2019.).

U teoriji, kod domaćih i stranih zakonodavaca, upotrebljavaju se brojni izrazi kojim se određuju pravna lica poslovnog karaktera. Ta pravna lica su obično predmetom izučavanja privrednog/trgovačkog prava. Te izraze možemo posmatrati sa tradicionalnog aspekta, ali postoji i savremeni pristup, karakterističan za određene pravne sisteme, kao što su američki i evropski pravni sistem. Za pravna lica koja imaju lukrativne ciljeve¹ koriste se određeni generički pojmovi, poznati kao poslovne organizacije ili profitne organizacije i ovi pojmovi su zastupljeni u ekonomskoj literaturi. Nije rijedak slučaj da se upotrebljava i pojam firma, ali se ovaj vid pojmovnog određenja subjekata poslovnog prava ne može prihvatiti kao adekvatan. Evropski kontinentalni sistem je bliži korištenju termina društvo, pa se iz tog razvila i tzv. teorija društva. Ovaj pojam ima dosta široko značenje, s obzirom da obuhvata i društva poslovnog i društva građanskog prava, na primjer ortakluka. Međutim, ako se tretiraju isključivo društva poslovnog prava, u teoriji i kroz zakonska rješenja zastupljeniji je pojam trgovačko društvo. Savremena literatura koristi sve intenzivnije pojam privredno društvo. Historijski posmatrano, termin trgovačka društva koji se koristi na području Bosne i Hercegovine i susjednih zemalja ima dugu tradiciju, a njime su se služila i teorija i pravna reglamentacija od sredine XIX vijeka. U ranijem, socijalističkom sistemu, naša država i države regiona koristile su termin preduzeće, koji je karakterističan za taj oblik državnog uređenja. Međutim, sam termin preduzeće je dosta

¹lukrativan •adj- koji donosi zaradu, unosan, koristan, profitabilan.

širok i ne može se smatrati adekvatnim i kompatibilnim sa uporednim pravnim sistemima. Razlog za to se može pronaći u činjenici da se pojam preduzeće ne odnosi na pravno lice, već na jedan poduhvat koji planira i finansira trgovačko društvo. Ipak, u novije vrijeme se timeoznačavaju svi organizovani oblici vršenja poslovnih aktivnosti koji se ne mogu svrstati u kategoriju trgovačkih društava (nisu tipični). Pojam business organization, koji sekoristi u anglosaksonskom pravnom krugu, obuhvata dvije vrste poslovnih subjekata i to: partnership i corporation, odnosno company.² Oni su kompatibilni sa pojmom trgovačkog društva u evropskom pravu (Trifković, i ostali, 2014.).

2.2. Pravne karakteristike definicije privrednih društava

Pravne karakteristike definicije privrednih društava variraju u zavisnosti od pravne jurisdikcije, ali postoje neki osnovni elementi koji se često pojavljuju u definicijama privrednih društava širom svijeta. Trifunović i ostali (2014) navode osnovne elemente opšte definicije privrednog društva a to su: cilj privrednog društva, pravni status, pravni osnov nastajanja, osnivači, trajni ulozi, registracija, osnovni kapital, imovina i imovinskopravna odgovornost. Drugim riječima, privredna društva imaju sljedeće pravne karakteristike:

- cilj privrednog društva: Pod pojmom privrednog društva se misli na profitnu organizaciju čiji je cilj ostvarivanje dobiti. Svaka profitna organizacija teži u svom poslovanju maksimizirati prihod uz optimizaciju troškova, kako bi poslovala pozitivno. Odvojeno od profitnih organizacija postoje neprofitne organizacije, ali i javna preduzeća koja kao osnovni cilj svog postojanja definišu zadovoljenje određenih društvenih potreba. Kod privrednih društava koja su profitno orijentisana je potrebna veća regulacija poslovanja, kako bi se osiguralo da se profitni ciljevi osiguravaju uz adekvatan pravni okvir.
- pravni status: Pravni status privrednih društava varira u zavisnosti od zakona i regulativa u različitim zemljama. Privredna društva se obično smatraju pravnim licima, što znači da imaju pravnu ličnost nezavisno od svojih osnivača ili dioničara. Postoje različiti oblici privrednih društava, uključujući dionička društva, društva sa ograničenom odgovornošću, komanditna društva i druge. Izbor oblika zavisi od zakonodavstva zemlje i specifičnih potreba osnivača.;
- pravni osnov nastajanja: Privredna društva se osnivaju prema zakonu, a proces osnivanja obuhvata registraciju kod nadležnih vlasti, ispunjavanje određenih formalnosti i plaćanje taksi i naknada. Osnivači moraju obično izraditi statut ili ugovor o osnivanju koji definiše strukturu i funkcije društva.:

²partnership = ortačka društva, društva lica, a company i corporation = društva kapitala

- osnivači društva: Osnivači privrednog društva su pojedinci ili pravna lica koji preduzimaju korake za osnivanje i registraciju društva radi obavljanja aktivnosti. Osnivači igraju ključnu ulogu u procesu osnivanja i upravljanja privrednim društvom. Njihove uloge i odgovornosti se mogu razlikovati u zavisnosti od pravne forme društva i zakonodavstva u zemlji gde se društvo osniva. Osnivači mogu biti fizička lica (pojedinci), ili pravna lica (druga privredna društva, udruženja, itd.). Osnivači moraju odlučiti koju vrstu privrednog društva žele osnovati, kao što su dioničko društvo, društvo sa ograničenom odgovornošću, komanditno društvo itd. Ova odluka će oblikovati strukturu i odgovornosti društva.
- trajni uložci: Osnivači moraju osigurati uplatu kapitala kako bi se društvo osnovalo. Kapital može biti u obliku novca, imovine ili usluga, u zavisnosti od zakona i vrste društva;
- registracija: Osnivači su odgovorni za sprovođenje svih potrebnih pravnih formalnosti za registraciju društva. Ovo uključuje podnošenje potrebne dokumentacije nadležnim vlastima, plaćanje taksi i naknada, i dobijanje odobrenja za osnivanje.
- osnovni kapital: Osnovni kapital privrednog društva predstavlja iznos novca, imovinu ili usluge koje osnivači ili dioničari unose u društvo kao početni kapital pri osnivanju. Osnovni kapital je važan jer služi kao osnova za finansijske operacije društva i može biti korišten za pokrivanje početnih troškova i investicija. Veličina osnovnog kapitala varira u zavisnosti od pravne forme društva i zakonodavstva zemlje u kojoj se društvo osniva. Dionička društva obično izdaju dionice, dok društva sa ograničenom odgovornošću (d.o.o.) obično imaju osnovni kapital izražen u ulozima novca. Veličina osnovnog kapitala može biti fiksna ili varijabilna.;
- imovina društva: imovina privrednog društva obuhvata sve vrijedne resurse i aktivu kojima društvo raspolaže i koje se koriste u okviru njegovih poslovnih aktivnosti. Imovina privrednog društva može biti fizička, finansijska, intelektualna i druge vrste aktive. Ova imovina se koristi za obavljanje poslovnih aktivnosti, stvaranje prihoda i ostvarivanje ciljeva društva. Imovina društva je odvojena od imovine članova društva i ne smije se miješati, osim ako nije riječ o posebnoj vrsti društva sa neograničenom solidarnom odgovornošću;
- imovinskopravna odgovornost: Većina privrednih društava obezbjeđuje ograničenje odgovornosti vlasnika ili dioničara. To znači da su vlasnici odgovorni samo do visine svog uloga u društvu, a njihova lična imovina nije ugrožena ako društvo duguje više nego što ima imovine. Ova odgovornost podrazumijeva da društvo odgovara svojom imovinom za ispunjenje svojih obaveza prema povjeriocima i trećim licima. Imovinskopravna odgovornost je važan aspekt poslovanja privrednih društava i igra ključnu ulogu u zaštiti prava povjerilaca i održavanju poslovne odgovornosti.

Ove karakteristike čine osnovu za pravno razumijevanje privrednih društava u mnogim jurisdikcijama širom svijeta. Međutim, detalji i specifičnosti mogu varirati od zemlje do zemlje, u zavisnosti od pravnog sistema i zakona koji se primjenjuju.

2.3. Nastanak i historijski razvoj privrednog društva

Privredna društva su evoluirala tokom vijekova, prolazeći kroz različite faze razvoja u historiji. Postoji mnogo motiva i ključnih trenutaka, odnosno događaja u nastanku i historijskom razvoju privrednih društava. Rani oblici trgovine i saradnje poput onih u antici, gdje sutrgovina i poslovna saradnja postojali u raznim oblicima, ali nije bilo formalnih pravnih struktura koje bi se smatrale privrednim društvima. Prvi oblici privređivanja odvijali su se manje ili više organizovano, ekonomski su bili nezamjetni i zadovoljavali su samo potrebe uskog kruga ljudi, odnosno jedne zajednice. Pojavom trgovine roba počinje da prelazi brojne granice, pojavljuju se i pisani dokumenti koji uređuju trgovačku aktivnost kao privrednu aktivnost. Razvoj trgovine je obilježio Srednji vijek. Jedan od prvih oblika udruživanja trgovaca pojedinaca jeste institut commenda, prvobitno razvijen u pomorskom pravu, gdje su se trgovci povezivali radi zajedničkog prevoza i prodaje robe, uz zajednički rizik i podjelu dobiti (Trifković, i ostali 2014.). Historija trgovačkog prava obično počinje sa vavilonskim i asirskim pravom. Hamurabijev zakonik (1729. i 1686. godine p.n.e) je uređivao niz trgovačkih poslova. U Babilonu srećemo mnoštvo obligacionopravnih ugovora, čija se forma, kao bitan uslov za zaključivanje pravnog posla, zahtijevala samo u pojedinim slučajevima. Prije svega to su ugovor o prodaji, zakupu, najmu i ličnom najmu. Oni su, ustvari, odražavali tadašnji karakter robnovčanog odnosa. Tadašnja trgovina je imala skoro isključivo međunarodni karakter. Ovo obilježje je dugo vremena ostalo dominantno. Kod Grka i Feničana, nešto kasnije, susrećemo Phoenus nauticum ili pomorski zajam. Iz ovog perioda porijeklo vodi i Lex Rhodia de iactu, pravilo o podjeli štete tokom pomorskih havarija, a tu su i začeci pisanih izjava koje su imale prvi karakter i obilježja mjenice kakvu poznajemo u današnjem obliku. Drugi oblici privrednih aktivnosti bili su vezani ponajprije za rudarske aktivnosti. Tako su, primjera radi, Sasi kao njemački rudari koji su svojom stručnošću, poznavanjem i primjenom savršenije rudarske tehnike omogućili veću eksploataciju i razvoj rudarstva u jugoistočnoj Evropi, posebno u Bosni i Srbiji u srednjem vijeku (Trivun, 2019.).

U srednjem vijeku, trgovci su često udruživali svoje resurse u obliku partnerstava ili kompanija kako bi zajedno obavljali trgovačke aktivnosti. Tokom 17. vijeka, u Evropi su se počele razvijati korporacije sa ograničenom odgovornošću, kao što su holandske istočnoindijske kompanije. Ovi rani oblici korporacija imali su dionice koje su se mogle trgovati na berzi, što je omogućilo dioničarima da ulažu kapital i da budu vlasnici kompanija bez lične odgovornosti. Industrijska revolucija donijela je značajan razvoj privrednih društava. Osnivanje dioničkih društava omogućilo je velike investicije u nove

industrije poput željeznice, rudarstva i fabrika. Ovo je dovelo do stvaranja multinacionalnih korporacija i širenja kapitalizma. Rast privrednih društava izazvao je potrebu za regulacijom i usklađivanjem poslovnih praksi. U mnogim zemljama su usvojeni zakoni o privrednim društvima kako bi se regulisala prava i obaveze dioničara, direktora i zaposlenih. Tokom 20. vijeka, privatni sektor i privredna društva postali su ključni pokretači globalne ekonomske aktivnosti. Razvoj informacionih tehnologija i komunikacija omogućio je kompanijama da posluju na globalnom nivou. Također, razvijene su različite pravne forme društava, kao što su društva sa ograničenom odgovornošću (d.o.o.) i druge, kako bi se prilagodili različitim poslovnim potrebama. Danas, privredna društva igraju ključnu ulogu u svjetskoj ekonomiji, sa raznovrsnim oblicima i pravnim strukturama koje omogućavaju razvoj različitih vrsta poslovanja. Njihova historija odražava promjene u društvenim, ekonomskim i pravnim okolnostima tokom vijekova.

Za Bosnu i Hercegovinu je karakteristično da su privredna društva prošla kroz brojne faze razvoja i adaptirala se okolnostima, u skladu sa bogatom historijskom prošlošću naše zemlje. Prvi pisani trag srednjovjekovne bosanske države datira iz 1189. godine kada je Poveljom Kulin ban ozvaničio prijateljske i trgovačke odnose sa Dubrovnikom. Za vrijeme vladavine Tvrtka I Kotromanića, prvog bosanskog kralja, svi obligacioni pravni poslovi i odnosi bili su manje ili više poznati. Njihov broj se povećava sa razvitkom trgovine i uopšte robonovčanih odnosa u XIV-om, a posebno u XV-om vijeku. U pogledu odgovornosti za obaveze nisu postojale neke posebne forme. Odgovornost se zadržala na nivou individualizirane i bila je vezana isključivo ličnost trgovca. Za vrijeme vladavine Otomanske imperije, situacija je bila izmijenjena jedino u administrativnom uređenju zemlje. Trgovina je zadržala svoju dominaciju kao oblik privređivanja. U cijelom regionu u tome je prednjačilo Sarajevo o čemu postoje i zapisi. Bogato Sarajevo u 17. stoljeću bilo je jedno od balkanskih čuda, najvažniji grad u unutrašnjosti zapadno od Soluna. Dolaskom Austrougarske na ove prostore dolazi do korjenitih promjena u svim pravnim sferama. Austrijski Opći građanski zakonik (OGZ) je afirmisao ideje građanske jednakosti, privrednopravnih odnosa i slobode privređivanja. 1879. godine Bosna je priključena opštem carinskom području Austrougarske monarhije. Bosna je dočekala i svoju prvu Privilegovanu zemaljsku banku za BiH 1895. godine. Za Bosnu i Hercegovinu je važio Trgovački zakon od 24. juna 1883. godine i to kao „zakon koji važi za područje apelacionog suda u Sarajevu“. Ovaj Zakon je u jednom svom dijelu nastavio važiti i za vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije. Ovaj Zakon je poznavao opšti pojam trgovca kojeg je definisao kao svako lice ko se u vlastito ime bavi trgovačkim poslom kao obrtom. Trgovačkeregistre su vodili okružni sudovi i isti su bili javni te ih je svako mogao razgledati i prepisivati. Sama trgovačka društva su bila definisana kao „zadruga tečevne i gospodarstvene“.

Pravni sistem Kraljevine SHS se definisao kroz pravni partikularizam u kome je postojalo šest pravnih područja. Bosanskohercegovačko pravno područje, kao jedno od njih, bilo je u

nadležnosti Vrhovnog suda u Sarajevu u čijem sastavu se nalazio i Vrhovni šerijatski sud. Na tom području su važili imovinskopravni propisi iz vremena austrougarske uprave. Odmah poslije ujedinjenja Kraljevine Jugoslavije pristupilo se stvaranju jedinstvene pravne regulative u oblasti trgovinskog prava, a osnovni izvori prava su bili: Zakon o zaštiti industrijske svojine iz 1922. godine, Zakon o osnivanju akcionarskih društava iz 1922. godine, Zakon o vazdušnoj plovidbi iz 1928. godine, Zakon o mjenici, Zakon o čeku i Zakon o stečaju iz 1929. godine, Zakon o međunarodnoj konvenciji o automobilskom saobraćaju iz 1929. godine i Pravilnik o obaveznom osiguranju putnika u redovnom autobuskom saobraćaju iz 1932. godine, Zakon o suzbijanju nelojalne utakmice iz 1930. godine, Zakon o radnjama iz 1931. godine i dr. Trgovački zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1937. godine sadržavao je veoma značajna rješenja o trgovcima i trgovačkim društvima, ali ne i o trgovinskim poslovima, međutim, nikada nije stupio na snagu. Zakon o preduzećima iz 1989. godine SFRJ započinje period vraćanja na klasične pravne kategorije i u ovoj oblasti. Ovim zakonskim aktom počelo se sa uvođenjem koncepta organizovanja privrednih društava. Postepeno se počelo vršiti vraćanje na koncept privrednih (trgovačkih) društava te se počelo i sa uvođenjem koncepta svojinskopravnih odnosa. Ovaj Zakon je poznao, odnosno vratio na poslovnu scenu sljedeće forme privrednih društava:

- e) dioničko društvo,
- f) društvo ograničene odgovornosti,
- g) komanditno društvo,
- h) komanditno društvo na dionice i
- i) društvo neograničene solidarne odgovornosti.

Poslije okončanja ratnog stanja nastavilo se sa reformama u oblasti organizovanja privrednih društava na području bivše SFRJ. Tako je prvi zakon kojim se vršilo uređenje u ovoj oblasti u BiH (Federacija BiH) bio Zakon o preduzećima iz 1996. godine. Poslije ovog Zakona uslijedilo je donošenje prvog Zakona o privrednim (gospodarskim) društvima sa brojnim izmjenama u narednim godinama, počevši od prve verzije iz 1999. godine, preko izmjena koje su slijedile narednih godina. Potpuno nova verzija ovog Zakona ugledala je svjetlo dana u 2015. godini (Trivun, 2019.). O ovom, ali i drugim zakonima biti će riječi u nastavku rada.

2.4. Evolucija zakonodavstva o privrednim društvima kroz historiju

Nastanak i razvoj privrednih društava pratio je i razvoj zakonodavstva kojim se vrši regulacija poslovanja privrednih društava, a tako su i zakoni o pravnim društvima

evoluirali tokom vremena kako bi se prilagodili promjenama u ekonomiji, društvu i poslovnom okruženju.

Najvažniji zakoni o privrednim društvima kroz historiju variraju u zavisnosti od regiona i vremena, a ovdje su navedeni neki od ključnih zakona iz različitih perioda i zemalja koji su oblikovali pravnu regulativu o privrednim društvima:

1. **Statut o kompanijama (Bubble Act) - Engleska, 1720.:** Ovaj zakon je bio jedan od prvih zakona o korporacijama i regulisao je osnivanje kompanija u Engleskoj tokom 18. vijeka. Ograničavao je osnivanje kompanija i davao monopol pojedinim kompanijama, što je kasnije dovelo do problema.
2. **General Corporation Law - Sjedinjene Američke Države, 19. vijek:** U SAD-u su različite države usvajale svoje zakone o korporacijama tokom 19. vijeka. Dijelom na osnovu ovih zakona, Delaware je postao posebno popularna država za osnivanje korporacija zbog svoje povoljne regulative i sudova koji su se bavili korporativnim sporovima.
3. **Civilni zakonik (Code civil) - Francuska, 1804:** Napoleonov Civilni zakonik, poznat kao Code civil, postavio je osnovne principe za pravno regulisanje privrednih društava u Francuskoj i uticao na pravnu regulativu u mnogim drugim evropskim zemljama.
4. **Companies Act 1862 - Velika Britanija:** Ovaj zakon označava početak modernog zakonodavstva o korporacijama u Velikoj Britaniji. Donio je veću transparentnost i regulativu za osnivanje i upravljanje kompanijama.
5. **Delaware General Corporation Law - Sjedinjene Američke Države, 20. vijek:** Delaware je postao poznat po svom zakonu o korporacijama koji je prilagođen potrebama kompanija i olakšavao je osnivanje i upravljanje korporacijama. Ovaj model zakona kasnije su usvojile i druge američke države.
6. **Companies Act 2006 - Ujedinjeno Kraljevstvo:** Ovaj zakon donesen je u Ujedinjenom Kraljevstvu kako bi modernizovao zakonodavstvo o korporacijama i olakšao poslovanje. Obezbjedio je veću transparentnost, pojednostavio upravljanje i promovisao korporativnu odgovornost.
7. **Zakon o privrednim društvima Bosne i Hercegovine - Bosna i Hercegovina, 2005:** Ovaj zakon reguliše pravni okvir za osnivanje i upravljanje privrednim društvima u Bosni i Hercegovini, čime je usklađen sa savremenim poslovnim potrebama i standardima.

Ovo su samo neki od ključnih zakona o privrednim društvima koji su oblikovali pravni okvir za poslovanje kompanija širom svijeta. Važno je napomenuti da se zakoni o privrednim društvima često mijenjaju i prilagođavaju promjenama u društvu i privredi kako bi se očuvala njihova relevantnost i efikasnost.

2.5. Podjela pravnih društava

Pravna društva se mogu podijeliti na različite načine, u zavisnosti od različitih kriterijuma kao što su pravna struktura, odgovornost članova, ciljevi, ili drugi faktori. Pravna struktura i klasifikacija zavise od zakona u određenoj jurisdikciji, poslovnih ciljeva i potreba osnivača društva. Važno je pažljivo razmotriti sve opcije prije nego što se donese odluka za osnivanje pravnog društva kako bi se odabralo ono koje najbolje odgovara definisanim potrebama. Privredna društva se dijele iz različitih razloga, a ta podjela pomaže u prilagođavanju pravnih entiteta različitim potrebama, ciljevima i okolnostima. Nekoliko ključnih razloga zašto se privredna društva dijele su ograničavanje odgovornosti, prilagođavanje poslovnim ciljevima, fleksibilnost u upravljanju, porezna efikasnost, prilagođavanje regulativama, diverzifikacija investicija, društveni ciljevi i slično. U suštini, podjela privrednih društava omogućava pojedincima i organizacijama da izaberu strukturu koja najbolje odgovara njihovim potrebama i ciljevima u okviru pravnog i ekonomskog konteksta.

Uporedo posmatrano, sve zemlje EU bez izuzetka poznaju četiri forme privrednih društava:

- a) dva društva lica (tzv. javno trgovačko društvo ili društvo pod zajedničkim imenom koje je pandan našem ortačkom društvu i komanditno društvo) i
- b) dva društva kapitala (akcionarsko društvo i društvo sa ograničenom odgovornošću) (Trivun, 2019.).

Isti je slučaj i sa novijom regulativom (Mađarska, Slovenija, Poljska, Češka) i bivšom regulativom naše zemlje, Jugoslavija 1937. g. U uporednom pravu ne postoji poseban oblik organizovanja za društva koja obavljaju poslove (djelatnost) od opšteg interesa. Pravilo je da se ona osnivaju kao društva kapitala (dioničko društvo ili društvo ograničene odgovornosti) te da su neke posebnosti koje se odnose samo na njih regulisane sa *lex specialis* (Zakon o javnim preduzećima FBiH, Zakon o javnim preduzećima RS-a, etc).

Praksa je u zemljama evropskog pravnog kruga da se u jednom zakonu regulišu sva četiri oblika društava (Francuska, Italija, Belgija, Švicarska, Mađarska, Poljska, Bugarska, sve zemlje regiona). I naziv je ujednačen, pa se dominantno koristi pojam privredno, odnosno trgovačko društvo. Izuzetak je Engleska koja ima Zakon o kompanijama (Company Act) i posebne zakone kojima se uređuje osnivanje i djelovanje ortačkog društva i komanditnog društva. Njemačka i Austrija također imaju posebne zakone kojima se reguliše pravni položaj trgovačkih društava i posebno društva ograničene odgovornosti.

Naše zakonodavstvo (FBiH) privredna društva dijeli na:

- a) dioničko društvo (zatvoreno i otvoreno),

- b) društvo sa ograničenom odgovornošću,
- c) društvo sa neograničenom solidarnom odgovornošću i
- d) komanditno društvo (obično i komanditno društvo na dionice) (Zakon o privrednim društvima FBiH, 2021).

U entitetu Republika Srpska privredna društva se dijele na:

- a) ortačko društvo,
- b) komanditno društvo,
- c) društvo sa ograničenom odgovornošću i
- d) akcionarsko društvo (otvoreno i zatvoreno) (Zakon o privrednim društvima RS-a, 2023.).

U Velikoj Britaniji (Company Act, Part one, Types of Company, 2006) poznaje sljedeće oblike privrednih društava:

- a) Limited and unlimited companies,
- b) Private and public companies,
- c) Companies limited by guarantee and having share capital and
- d) Community interest companies.

Američko pravo poznaje sljedeće forme organizovanja privrednih društava:

- a) Partnership,
- b) Limited Partnership,
- c) Closely held Corporations and
- d) Publicly held Corporations.

Pored ovih podjela postoje i drugi kriteriji za podjelu privrednih društva koji su prepoznati u ekonomskoj i pravnoj literaturi. Nekoliko uobičajenih klasifikacija pravnih društava:

1. Prema pravnoj strukturi:

- Jednostavna društva: Ova društva obuhvataju pojedince ili grupe pojedinaca koji se udružuju radi obavljanja zajedničke poslovne aktivnosti. Primjeri uključuju preduzetnike, partnerska društva i komanditna društva.

- Korporacije: Korporacije su pravni entiteti koji imaju odvojen pravni identitet od svojih vlasnika. Dioničari imaju ograničenu odgovornost, a vlasnički interes se obično izražava kroz dionice.
2. Prema odgovornosti članova:
- Društva sa neograničenom odgovornošću: Članovi ovih društava snose neograničenu ličnu odgovornost za dugove i obaveze društva. To uključuje preduzetnike i partnerstva.
 - Društva sa ograničenom odgovornošću: Članovi ovih društava imaju ograničenu odgovornost prema svojim ulozima u društvu. To uključuje društva sa ograničenom odgovornošću (d.o.o.) i korporacije.
3. Prema ciljevima i aktivnostima:
- Društva sa profitnim ciljevima: Ova društva se osnivaju sa ciljem ostvarivanja profita za svoje članove ili akcionare.
 - Društva sa neprofitnim ciljevima: Ova društva se osnivaju sa ciljem postizanja određenih društvenih, humanitarnih ili neprofitnih ciljeva, a ne zarade. To uključuje nevladine organizacije (NVO), fondacije i druge neprofitne organizacije.
4. Prema načinu organizacije:
- Vertikalna integracija: Ove organizacije obuhvataju više različitih nivoa proizvodnje ili distribucije unutar jedne kompanije ili grupe kompanija.
 - Horizontalna integracija: Ove organizacije obuhvataju različite kompanije koje se bave sličnim poslovima, često radi postizanja veće ekonomske moći.
5. Prema stepenu vlasništva:
- Jednočlana društva: Ova društva pripadaju samo jednom vlasniku ili članu.
 - Višečlana društva: Ova društva imaju više od jednog vlasnika ili člana. (Petković, 2015.)

Nakon prethodne elaboracije pojma privrednog društva, prezentacije osnovnih elemenata definicije privrednog društva, predstavljanja nastanka potrebe i historijskog razvoja privrednog društva, osvrta na evoluciju zakonodavstva kojim se uređuje poslovanje privrednih društava u skladu sa sve većim brojem i sve većom potrebom za regulacijom njihovog poslovanja, te predstavljanja osnovnih kriterija za podjele privrednih društva, omogućeno je razumijevanje specifičnosti, razvoja i karakteristika savremenih privrednih društava. Uvodom u pojam privrednog društva su stvorene pretpostavke da se u nastavku rada definiše pojam odgovornosti privrednih društava i specifičnost tretmana ovog pojma kroz historiju, kroz različite jurisdikcije, kao i različite pravne sisteme.

3. EKSPLIKACIJA POJMA ODGOVORNOSTI PRIVREDNIH DRUŠTAVA

Odgovornost privrednih društava je multidimenzionalna i obuhvata mnoge aspekte njihovog poslovanja. Očekuje se da privredna društva prate najbolje prakse u svim oblastima kako bi ispunila svoje odgovornosti prema zakonima, interesnim grupama i društvu u cjelini. Odgovornost privrednih društava je kompleksna tema koja varira u zavisnosti od mnogo faktora, uključujući pravnu strukturu, jurisdikciju i prirodu poslovanja društva. Cilj ovog rada je da se obuhvate i predstave sličnosti i razlike tretmana pravne odgovornosti privrednih društava u najvažnijim pravnim sistemima.

3.1. Oblici odgovornosti privrednih društava

Do uvođenja odgovornosti pravnih lica za krivična djela je došlo sa razvojem privrednih društava, koje je pratilo razvoj civilizacije. Ukazala se potreba da pravna lica snose odgovornost kako bi se na taj način ispunili razni ciljevi. Odgovornost pravnog lica služi kao sredstvo za odvracanje pravnih lica od potencijalnih krivičnih djela. Ako je pravno lice svjesno da može biti krivično gonjeno i suočiti se sa ozbiljnim posljedicama, vjerovatno će biti pažljivije u svojim poslovnim praksama i odlukama.

Naravno, pojam odgovornosti privrednih društava se može posmatrati integralno, ali suština i razumijevanje odgovornosti privrednog društva zavisi od različitih pravnih sistema i uređenja. U samom razvoju ovog pravnog instituta došlo je do jednog zaokruživanja oblika odgovornosti fizičkih i pravnih lica, posebno privrednih društava. Svi ovi oblici odgovornosti s vremenom evoluiraju posebno sa pojavljivanjem novih oblika zabranjenog ponašanja. Naravno da među najinteresantnijim oblicima odgovornosti postoji krivična odgovornost pravnih lica, odnosno privrednih društava. Profesor Trivun u svojoj knjizi Oblici odgovornosti privrednih društava (2019.) navodi da oblici odgovornosti mogu biti različiti i višeslojni, te da se oni mogu različito klasifikovati, a generalno na:

- a) civilnu (građanskopravnu) odgovornost,
- b) privrednopravnu odgovornost u vezi sa ekonomsko-finansijskim poslovanjem,
- c) prekršajna, a ranije odgovornost za privredni prestup i
- d) krivičnopravnu odgovornost.

Također, profesor Trivun (2019.) dalje vrši raslojavanje na odgovornosti prema vremenu nastanka:

- a) odgovornost u osnivačkoj fazi,

- b) odgovornost po osnovu i u okviru redovnog privrednog poslovanja,
- c) odgovornost u stečajnom postupku i
- d) odgovornost po okončanju stečajnog postupka.

Odgovornost može biti podijeljena (strukturirana) prema pojedinim nivoima društvene organizacione strukture, pa tako govorimo o:

- a) odgovornosti samog društva,
- b) odgovornosti pojedinih društvenih tijela,
- c) odgovornosti pojedinih članova društvenih tijela (organa),
- d) odgovornosti vlasnika društva(ava) kao fizičkih lica,
- e) odgovornosti vlasnika društva(ava) kao pravnih lica (društava) i
- f) odgovornost povezanih lica (Trivun, 2019.).

Spomenuta višeslojnost odgovornosti u društvu i samih društava može se izraziti i sljedećom podjelom, pa se tako svi ovi oblici odgovornosti vezani za društva mogu generalno podijeliti na:

- a) imovinskopravnu odgovornost i
- b) krivičnopravnu odgovornost.

Imovinskopravna odgovornost se može podijeliti na:

- a) odgovornost društva za prouzrokovanu štetu,
- b) odgovornost odgovornih lica u društvu za prouzrokovanu štetu i
- c) odgovornost društvenih tijela za prouzrokovanu štetu.

Krivičnopravna odgovornost se može podijeliti na:

- a) odgovornost društva za počinjeno krivično djelo,
- b) odgovornost odgovornih lica u društvu za počinjeno krivično djelo i
- c) odgovornost društvenih tijela za počinjeno krivično djelo.

Ovo je jedna od mogućih sistematizacija na temu odgovornost kod pravnih lica. Ona je u svakom slučaju, kako je već vidljivo, isprepletana i podjele mogu biti i drugačije izložene.

Jedna od podjela bi mogla da se izvrši tako da govorimo samo o odgovornosti pravnih lica i odgovornosti odgovornih lica u pravnom licu, uključivo i odgovornost društvenih organa. Rezultat bi bio isti pa je želja bila da se u okviru niže podjele govori o pojavnim oblicima svakog od oblika odgovornosti. Odgovornost pravnih lica se može klasifikovati po različitim kriterijima, ali najčešća je podjela na društvenu i krivičnopravnu odgovornost privrednih društava. Ovi oblici odgovornosti će biti predmetom daljnjeg izlaganja.

3.1.1. Društvena odgovornost privrednih društava

Društvena odgovornost predstavlja vrlo kompleksnu kategoriju. Ona je posebno strukturirana i pravno omeđena nizom izvora prava, kao i vrlo ilustrativnom sudskom praksom, posebno onom inostranom pri čemu se izdvaja anglosaksonski pravni krug. Kompanijska ili društvena odgovornost je poseban pravni fenomen koji se proučava i u više pravnih disciplina. Izdvajaju se: Poslovno, odnosno Trgovačko pravo; Pravo hartija od vrijednosti, Korporativno upravljanje, Pravo konkurencije, Pravo bankarstva i osiguranja, Građansko pravo, Krivično pravo i druge discipline. Ova odgovornost ima i svoja posebna obilježja. Neka od njih su:

- a) posebni izvori prava,
- b) bogata korporativna sudska praksa,
- c) postojanje vrlo aktivne uloge državnih, regulatornih organa,
- d) imperativnost normi kojima se uređuje odgovornost,
- e) postojanje više različitih oblika odgovornosti,
- f) kumulacija više sankcija za jedno djelo,
- g) različite pravne posljedice (sankcije) za isto djelo i drugo (Trivun, 2019.).

Društvena odgovornost pravnih društava postala je važan element njihovog poslovanja jer može pozitivno uticati na njihov ugled, privlačiti investitore i potrošače, i doprinijeti dugoročnoj održivosti. Osim toga, mnoge zemlje su usvojile zakone i regulative koje zahtijevaju od privrednih društava da sprovedu određene društveno odgovorne inicijative. To podrazumijeva da privredna društva prepoznaju svoju ulogu u društvu i preduzimaju odgovorne korake kako bi doprinijela boljoj zajednici i očuvanju okoline. Ovo je postalo sve važnije u poslovnom svijetu kako potrošači, investitori i društvo generalno postavljaju veće zahtjeve u vezi sa društvenom odgovornošću.

3.1.2. Krivičnopravna odgovornost privrednih društava

Danas pravno lice može odgovarati krivično u mnogim pravnim sistemima širom svijeta, međutim to nije bio slučaj uvijek. Ovakav oblik odgovornosti za pravna lica obično se naziva "krivična odgovornost pravnog lica" ili "pravna odgovornost". To znači da pravno lice može biti optuženo i krivično gonjeno za krivična djela koja su počinjena u ime, ili u interesu tog pravnog lica. Kada pravno lice ili organizacija počini krivično djelo, pravda zahtijeva da ta organizacija bude odgovorna za svoje postupke, isto kao što pojedinac može biti odgovoran za svoje postupke. Krivična odgovornost pravnih lica pomaže u zaštiti društva od nezakonitih radnji i zloupotreba od strane korporacija, organizacija i drugih pravnih entiteta. Osnovni cilj regulacije poslovanja i donošenja zakona o privrednim društvima je obezbijediti odgovornost u okviru zakonskih parametara i zaštiti interese svih relevantnih strana, uključujući članove, dioničare, zaposlene i društvo u cjelini. Kršenje pravne odgovornosti može rezultirati pravnim posljedicama, uključujući novčane kazne, tužbe i gubitak poslovne licence. Kao takvo, pridržavanje zakonu i regulativama je ključna obaveza za svako privredno društvo kako bi očuvalo svoj pravni status i ugled.

S obzirom na to da pravna lica nemaju fizičko tijelo, kazne za krivična djela pravnih lica obično uključuju novčane kazne, uslovne kazne, oduzimanje imovine ili druge sankcije koje utiču na poslovanje i finansijski status organizacije. Važno je napomenuti da su pravna lica obično odgovorna samo za krivična djela koja su počinjena u okviru njihovih poslovnih aktivnosti ili interesa. Pravila i postupci krivične odgovornosti pravnih lica variraju od zemlje do zemlje i regulišu se zakonima i sudskim postupcima u određenoj jurisdikciji. Pravno lice može biti predmet istrage, optužbe i sudskog postupka, a njegova odgovornost se utvrđuje na osnovu dokaza i zakonskih standarda.

3.2. Motivi za nastanak pojma krivičnopravne odgovornosti privrednih društava

Nerijetko, društvene promjene nastale u periodu od samo nekoliko decenija, uspijevaju da iz temelja uzdrmaju pravne principe koji su važili vijekovima ranije. Upravo ta sudbina je, uslijed permanentnog jačanja uticaja sve brojnijih, ekonomski snažnijih i novim formama bogatijih pravnih lica, pogodila i načelo *Societas delinquere non potest*. Načelo *societas delinquere non potest* je načelo iz rimskog prava, prema kojem pravna osoba ne može imati vlastitu volju. Naime, u kaznenom pravu don tada se polazilo od individualne kaznene odgovornosti i kažnjivosti fizičkih osoba, a pravne osobe bile su isključene iz sistema kaznenog prava (Valentić, 2023.).

Talas reformi usmjerenih na uvođenje odgovornosti pravnih lica za krivična djela, posljednjih decenija je po ugledu na države Common law sistema³ zahvatio Evropu (Bojović, 2011). Povezati radnje pravne osobe s njenim karakteristikama, fizičkim, društvenim i pravnim, kao i atribuiranje određenih karakteristika svojstvenih za fizičke osobe dijelom i zbog fizičkih osoba u njima samima i, slijedom toga, traženje odgovornosti i nametanje sankcija, tema je teorije prava, te vrlo kompleksna aktivnost. Teorija prava je ta koja treba iznaći rješenja za opću upotrebu koja proizilazi i tiče se same biti pravne osobe zbog kojih ona najprije može biti predmetom prava, a time onda posebno i kaznenog prava. Izučavanje pravne osobe kao pravnog subjekta u pravnom sistemu direktno je povezano s priznavanjem činjenice da su pravne osobe danas ne samo građanskopravno, upravnoopravno, već i kaznenopravno odgovorne, pa čak i moralno odgovorne za svoje postupke (Savić, 2011).

Pitanja vezana za odgovornost su evoluirala kroz vijekove. U početku je postojala samo odgovornost fizičkih lica i ona se razvijala permanentno sve dok nije dostigla svoje današnje savremene oblike. Društveni i posebno tehnološki razvoj doveli su do usavršavanja postojećih rješenja kao i donošenja novih, a sve vezano za odgovornost u pravnom prometu. Pojavom pravnih lica koja obavljaju privrednu djelatnost pojavila se i korporativna, ili društvena odgovornost. Ona se prvobitno svodila na odgovornost nosilaca pojedinih funkcija, direktora i izvršnih direktora ponajprije. Potom se pojavila odgovornost pojedinih društvenih tijela, nadzorni odbori, upravni odbori, revizorski odbori također, kao i odgovornost njegovih članova. Na kraju se pojavila i odgovornost pravnih lica (Trivun, 2019.).

Ako posmatramo transformaciju načela *Societas delinquere non potest*, nastalog u rimskom pravu, u njegovu suprotnost, može se zaključiti da nije bio ni kratak ni jednostavan. Ključni faktori i motivi koji su determinirali taj proces u pojedinim pravnim sistemima država, a potom i na globalnom nivou, mogu se podijeliti u dvije grupe činilaca. Pravu grupu čine razlozi iz domena kriminalne politike. Postaju sve brojniji i rasprostranjeniji vidovi društveno opasnog djelovanja pravnih lica, a posljedice koje takav vid djelovanja ostavlja su dalekosežne i ozbiljnije od posljedica djelovanja fizičkih lica. S procesom globalizacije i širenja multinacionalnih kompanija, posljedice njihovog djelovanja su sve izraženije, a s druge strane interesi država za regulacijom njihovog poslovanja i suzbijanja štetnih posljedica su proporcionalne. Naravno, osim kriminalnih i političkih razloga, važan segment čine i pravni motivi za regulacijom poslovanja, koji se ogledaju u ujednačavanju i harmonizaciji pravnih propisa i regulativa.

³Anglosaksonsko pravo - Suština tog pravnog sistema je da se bazira na presedanima (Precedentno pravo), a ne kao evropsko Kontinentalno pravo na kodificiranim zakonima. Common Law raširen je po anglosaksonskim državama, od matičnog Ujedinjenog Kraljevstva (osim Škotske) preko Sjedinjenih Američkih Država do brojnih država članica britanskog Commonwealtha.

Ako se osvrnemo na Evropu, historijski gledano, prvi ozbiljniji tretman krivične odgovornosti započeo je na Drugom međunarodnom kongresu za krivično pravo održanom 1922. godine u Bukureštu. Sljedeći korak ka rješavanju pitanja krivične odgovornosti pravnih lica desio se na Sedmom kongresu za međunarodno pravo održanom 1957. godine u Atini. Na tom kongresu donesena je rezolucija kojom se pravna lica mogu smatrati krivično odgovornim za učinjena djela, ukoliko su konkretno ta djela regulisana domaćim zakonima država. Krajem prethodnog stoljeća brojne međunarodne institucije, poput Vijeća Evrope, Evropske unije, Ujedinjenih Nacija, Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj, donose niz dokumenata i preporuka za regulaciju problematike odgovornosti pravnih lica. Neki od njih su: Konvencija o zabrani podmićivanja stranih javnih službenika u međunarodnim poslovnim transakcijama iz 1997. godine (OECD), kojom se obavezuju države da u svom zakonodavstvu regulišu podmićivanje stranih službenika u međunarodnim poslovima. S druge strane, ne obavezuju se države na konkretno uvođenje krivične odgovornosti pravnih lica, ako ovo pitanje nije prepoznato u njihovim zakonima, ali država je obavezna uvesti efikasne, primjerene i zastrašujuće nekaznene sankcije uključujući novčane kazne (Joksić, 2010).

Jedan od dokumenata koji se može izdvojiti od ostalih po svojoj strukturi, sadržaju i značaju je Preporuka Vijeća Evrope⁴. Pored ove preporuke, donesen je niz drugih dokumenata koji regulišu ovo pitanje, kao što su:

- Konvencija o transnacionalnom organizovanom kriminalu,
- Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma,
- Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije,
- Krivičnopravna konvencija o korupciji,
- Konvencija o pranju, traženju, zaplijeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom.

Zajedničko za sve ove dokumente je to što se zemljama ostavalja prostora da se samostalno opredjele koju vrstu odgovornosti za pravna lica uvode u svoje zakonodavstvo (krivična, prekršajna ili građanska) (Bojović, 2011).

Ako govorimo o praksi država iz evropskog kontinentalnog sistema, u posljednjih petnaestak godina nastoji se intenzivno uvesti ovu vrstu odgovornosti u zakonska rješenja. Brojne evropske zemlje u ovom trenutku su prihvatile krivičnopravnu odgovornost. Bez sumnje su ovome prethodile brojne preporuke i dokumenti koje smo ranije spomenuli, doneseni od strane međunarodnih institucija (Spalević, 2011).

⁴Recommendation R(88) 18, Council of Europe Committee of Ministers, Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of their Activities (Adopted by the Committee of Ministers on 20 October 1988 at the 420th meeting of the Ministers' Deputies)

Naravno, ono što je prethodilo svemu ovome odnosi se na rješavanje pitanja i dilema vezanih za postojanje pravnog subjektiviteta pravnih lica. U naučnim krugovima se kao vrlo dominantna izdvojila tzv. organska (teorija realnosti) čiji je idejni tvorac Gierke, a po kojoj je pravno lice realnost (a ne fikcija kako je tvrdio Savigny). Modificiranjem ove teorije, nastala je institucionalna teorija (koja ima najširu primjenu u pravu SAD). Ona vrlo jasno i precizno izdvaja samostalni subjektivitet pravnog lica, čime je on odvojen od njegovog personalnog supstrata. Kako je vrijeme prolazilo (gotovo u potpunosti) nestajali sporovi vezani za podobnost pravnog lica da bude subjekt odgovornosti za krivična djela i postavlja se pitanje modela i osnova te odgovornosti. Drugim riječima, da li je odgovornost pravnog lica autonomna, ili se izvodi iz odgovornosti odgovornog lica? Je li ona objektivnog ili subjektivnog karaktera? Na ova pitanja ne postoji unificiran odgovor, ni u krivičnoj teoriji, ali ni u praksi (Bojović, 2011).

3.3. Teorije krivičnopravne odgovornosti

Kako je prethodno navedeno, pravna lica su se dugo vremena smatrala pravnom fikcijom, različite sankcije koje su bile primjenjivane podrazumijevale su novčane kazne, gubitak posebnih prava, a na članove su se primjenjivale smrtna kazna i duhovne sankcije. Također, fizička lica su kažnjavana kaznama kao što su protjerivanje ili gubitak prava da budu sahranjeni na dostojanstven način. Postoje mnoge teorije koje su vezane za krivičnu odgovornost pravnih lica. Trivun (2019.) izdvaja sljedeće teorije:

- a) autonomne odgovornosti,
- b) agregacijska,
- c) organska,
- d) korporativne krivice i
- e) korporativne ignorancije.

Autonomna odgovornost pravnog lica je vid pravne fikcije. Pokazalo se da model krivične odgovornosti pravnih lica, koji odgovornost pravnog lica izvodi iz odgovornosti fizičkih lica zaposlenih u pravnom licu, nije dovoljan za potpuno njihovo kažnjavanje te da ostavljaju puno prostora za nepotpuna rješenja koja često ne mogu zadovoljiti osnovno načelo jedinstvene primjene prava i jednakosti pred zakonom. Autonomna krivična odgovornost otklanja probleme prilikom utvrđivanja krivice pravnog lica, jer ona nije ovisna o postojanju krivice fizičkog lica. Osnovno obilježje ove odgovornosti je kažnjavanje pravnog lica zbog propusta. Do kažnjavanja pravnog lica će doći uslijed loše organizacije, koja je dovela do toga da se učini krivično djelo, zbog učinjenih propusta u vođenju i nadzoru nad radom lica. Napušta se klasično pravo i formira se posebna

kategorija krivičnopravne odgovornosti za pravna lica. Bitna je ukupnost ponašanja i svih postupaka cijelog pravnog lica, a ne samo njegovog pojedinog organa, ovlaštenih lica, odnosno zaposlenika. Ovim pravno lice dobiva obilježja živog bića te se posmatra kao fizičko lice. Kod autonomne teorije je također prisutna agregacija svih lica koja su uključena u krivično djelo, ali se formira jedan oblik više odgovornosti koja se veže za pravno lice kao jednu cjelinu (sveukupnost). Kod autonomne odgovornosti pravno lice se posmatra kao cjelina, a njegovi organi su samo dijelovi te cjeline. Nije dozvoljeno posmatrati organe kao pravno lice ili manifestacije organa kao manifestacije volje pravnog lica, jer bi se tada radilo o odgovornosti organa, odnosno onih fizičkih lica koja taj organ sačinjavaju. Ovo nas shvatanje vodi ka izvedenoj odgovornosti pravnih lica. Kod autonomne odgovornosti bitno je apstraktno ponašanje cijelog pravnog lica. Djelovanje pravnog lica se može posmatrati bilo kroz radnju bilo kog zaposlenika, zbog propusta, ili pak zbog nepoznatog razloga, posebno nečinjenja, pri čemu je bitno nastupanje posljedica koje se mogu pripisati pravnom licu. Autonomna odgovornost je odvojena od fizičkih lica u samom pravnom licu pa i od njegovih organa. Nije bitno je li nadzor propustila učiniti, primjera radi, uprava, bitno je da je pravno lice trebalo učiniti taj nadzor. Pri tome je irelevantno da li je neki organ trebao nešto učiniti ili ne, bitno je da nešto nije učinjeno, odnosno da je nešto propušteno, a što je trebalo biti učinjeno po redovnom toku stvari. Na kraju je zapravo jedino bitno nastupanje posljedice koja se negativno odražava po rad društva. Vremenom su nastale i brojne konstrukcije, ali i pravne fikcije koje su davale opravdanje za krivičnu odgovornost pravnog lica (Trivun, 2019.).

Agregacijska teorija smatra da krivična odgovornost kod pravnih lica nije „urođena“ kao kod fizičkih osoba, već se pribjeglo nekim umjetnim konstrukcijama (pa i sama kaznena odgovornost pravnih osoba je umjetna konstrukcija). Pokušavajući logički - moralno zaokružiti opravdanost kažnjavanja pravnih osoba, pravna teorija je stvorila jedan vrlo poseban mehanizam koji se sastoji u tome da se pravna osoba može smatrati odgovornom za kažnjivo ponašanje i to kazneno odgovornom zbog toga što je postojalo tzv. kolektivno znanje pravne osobe kao cjeline, mogli bismo čak reći kolektivna svijest koja je htjela/znala/dozvolila da se kazneno djelo dogodi. Agregacijska teorija se može upotrijebiti kod krivičnih djela koja su pravnom licu pripisana zbog propusta kojeg je uprava pojedinog privrednog društva počinila (management failure). Kod kontinentalnopravnog kruga samo Belgija, Finska i Švicarska prihvataju agregacijski model kao model dopune izvedene odgovornosti pravnog lica. Ovo znači da se krivica pravnog lica ne zasniva na osnovu odgovornosti pojedinog fizičkog lica unutar pravnog, već je samo ponašanje pravnog lica dovoljno za krivičnu odgovornost pravnog lica. Ono što se ističe kao bitan element ove odgovornosti je činjenica da će pravno lice odgovarati zbog nekog propusta (nečinjenja), a ne zbog aktivnog ponašanja kao što je to kod izvedene odgovornosti pravnog lica. Naglasak je kod izvedene odgovornosti na činjenju, a kod autonomne na nečinjenju, mada se sadržajno i izvedenom i autonomnom odgovornošću mogu pokriti ista krivična djela (Trivun, 2019.).

Organska teorija ima svoje posebno mjesto u pravnoj teoriji. Ova teorija krivične odgovornosti pravnih lica je pravni koncept koji se koristi u mnogim pravnim sistemima kako bi se pravna lica smatrala odgovornim za krivična djela koja su počinjena u njihovo ime ili interesu. Ova teorija se oslanja na analogiju između fizičkih lica i pravnih lica i uspostavlja pravni okvir za izricanje krivičnih sankcija pravnim licima. Ključna tačka organske teorije je da se pravno lice tretira kao entitet sa svojim sopstvenim krivičnim odgovornostima, nezavisno od krivične odgovornosti pojedinaca unutar tog pravnog lica. Organska teorija posmatra pravno lice kao samostalni entitet sa sopstvenim pravima i odgovornostima. To znači da pravno lice može biti krivično odgovorno za svoje postupke, kao što je fizičko lice. Pravno lice može biti odgovorno za krivična djela koja se čine u njegovom interesu, čak i ako nema pojedinačnih lica koja su direktno odgovorna za ta djela. Ova odgovornost se zasniva na tome da pravno lice ima obavezu da postupa zakonito i odgovorno. Organska teorija se također primjenjuje kada pravno lice zlorabljuje svoj pravni status kako bi izbjeglo krivičnu odgovornost za svoje postupke. Organska teorija krivične odgovornosti pravnih lica omogućava pravosudnim organima da reaguju na krivična djela koja se izvrše unutar organizacije, ili u njeno ime. Jedan od najznačajnijih pravnika koji je ovo razmišljanje uveo u pravnu nauku jest Otto Friedrich Von Gierke, njemački pravni filozof i historičar. Ono po čemu će svi oni koji se bave teorijskim razmatranjima o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba pamtiti Gierkea jeste njegov stav da se pravnim licima pristupa kao realnim organizmima, a ne kao fikcijama. Slijedom toga, pravnu osobu treba promatrati na isti način kao i fizičku, a samim tim ona je sposobna za građanske i kaznene delikte.

Zasebna teorija korporativne krivice predstavlja modifikaciju teorije autonomne odgovornosti. Ovo je samo jedna varijacija razmišljanja na temu krivične odgovornosti pravnih lica. U uporednom pravu ona se još naziva i corporate guilt. Teorija korporativne krivice polazi od činjenice da pravna lica nisu prosta pravna fikcija, već su pravna realnost, što ona i jesu sa činom njihove zvanične registracije. Pravnim licima kojima pravni poredak priznaje pravnu samostalnost (pravna i poslovna sposobnost), njihova odgovornost ne mora biti izvedena iz krivice odgovornih lica, već iz poslovne prakse koja posmatra privredno društvo i druga pravna lica kao samostalne entitete. Ova samostalnost se oslanja na opšte postulate građanskog prava o subjektima prava te na posebne propise koji se odnose na osnivanje, registraciju i rad privrednih društava. I kod ove teorije zasebno se razmatra krivična odgovornost društva od krivične odgovornosti fizičkog lica, odnosno odgovornog lica u pravnom licu. U vezi sa primjenom ove pravne konstrukcije korporativne krivice, koja se u pravilu nikada ne pojavljuje sama, već najčešće u kombinaciji sa metodom agregacije i autonomne odgovornosti, pravno lice se posmatra kao fizičko lice. Sve osobine fizičkih lica se prenose na pravno lice, naravno misli se na osobine koja su čisto pravne prirode, kao što su pravna i poslovna sposobnost, deliktna i krivična odgovornost kao i druga pravna obilježja koja bi mogla biti u vezi sa njihovom odgovornošću (Trivun, 2019.).

Teorija korporativne ignorancije veže se kao i u prethodnom slučaju za teoriju agregacije i teoriju autonomne odgovornosti. Uvezi sa ovim posebno se posmatra osnov odgovornosti pravnog lica. On se iskazuje u dva slučaja:

- a) propusti u organizaciji društva i
- b) propusti u različitim oblicima nadzora nad radom društva.

Oba ova oblika propusta mogu se iskazati na različite načine. Prije svega to ovisi od toga da li imamo dvodomni ili jednodomni oblik organizovanja društava. Propusti u organizaciji mogu da budu počinjeni od strane:

- a) uprave društva,
- b) izvršnog odbora direktora i
- c) nadzornog odbora.

U pogledu dioničke skupštine, propusti mogu biti počinjeni samo u pogledu izbora članova društvenih tijela. Što se tiče propusta u nadzoru oni mogu biti počinjeni od strane sljedećih društvenih tijela (organa):

- a) skupštine prema nadzornom odboru, odnosno izvršnom odboru direktora,
- b) skupštine prema odboru za reviziju,
- c) nadzornog odbora prema upravi društva, odnosno izvršnog odbora prema direktoru (upravi) društva,
- d) odbora za reviziju prema drugim organima i pojedincima u društvu.

Kod ove teorije, odgovornost pravnog lica proizilazi iz propusta odgovornih lica, što je posljedica neispunjavanja obaveza koje proizilaze iz volje (odluke) nadležnog državnog organa, koja je rezultat sudskog postupka uslijed počinjenog krivičnog djela od strane pravnog lica. Znači, pravno lice je znalo da treba postupiti, da se npr. trebao sprovesti ili obezbijediti dužni nadzor, a to nije učinjeno (Trivun, 2019.).

Ove teorije u svom logičkom i pravnom smislu slijede teorije o krivičnoj odgovornosti pojedinaca, te se uporište pronašlo upravo u ovim teorijama. Ključna razlika je u tome što se teorije krivičnopravne odgovornosti pravnih lica bave pitanjem kako pravna lica, poput kompanija ili korporacija, mogu biti krivično odgovorna za svoje postupke. Ovo je značajno jer omogućava pravosudnim sistemima da odgovarajuće sankcionišu pravna lica za krivična djela koja počine. Podjela teorija krivičnopravne odgovornosti pravnih lica može se razlikovati u zavisnosti od jurisdikcije i pravnog sistema. Različite zemlje imaju različite pristupe pitanju krivične odgovornosti pravnih lica.

Važno je napomenuti da krivična odgovornost pravnih lica postavlja posebna pitanja i izazove, uključujući pitanja kaznene politike, pravednosti i pravne procedure. Autori u oblasti krivičnopravne odgovornosti pravnih lica nastavljaju da istražuju i razvijaju teorije kako bi se osiguralo pravično i efikasno postupanje u ovim slučajevima.

Pojam odgovornosti privrednih društava je jako širok i kroz historiju je doživljavao različite oblike tranzicije. U samim počecima nastanka privrednih društava, u rimskom i drugim pravima se smatralo da je privredno društvo fikcija, koja ne može preuzimati nikakvu vrstu odgovornosti. Međutim, s razvojem privrednih društava, ali i civilizacije ovakav pristup se napušta i započinje faza regulacije poslovanja privrednih društava, uvodeći pojam odgovornosti. Ovakva praksa najprije započinje u anglosaksonskom pravnom krugu, ali brzo se širi na druge pravne krugove poput evropskog. Tome doprinose i sve jače potrebe za usaglašavanjem regulacije poslovanja privrednih društava, pri sve većoj prisutnosti globalizacije poslovanja ovih društava. Brojni autori su izvršili podjele i klasifikacije odgovornosti privrednih društava po različitim kriterijima, međutim riječ je o vrlo složenom zadatku. Najpoznatija podjela odgovornosti privrednih društava je na društvenu i krivičnopravnu odgovornost. U prethodnom poglavlju su ove klasifikacije detaljno predstavljene. Identificirani su osnovni motivi za uvođenje termina odgovornosti privrednog društva u različite pravne sisteme širom svijeta. Sve ovo čini osnov za vršenje komparacije tretmana krivičnopravne odgovornosti privrednih društava u različitim pravnim krugovima.

4. KOMPARACIJA KRIVIČNOPRAVNE ODGOVORNOSTI PRIVREDNIH DRUŠTAVA U RAZLIČITIM PRAVNIM KRUGOVIMA

Krivičnopravna odgovornost privrednih društava, takođe poznata kao korporativna krivična odgovornost, može značajno varirati u različitim pravnim krugovima, odnosno jurisdikcijama. Ova varijabilnost zavisi od zakona, regulativa i pravnih sistema koji postoje u različitim zemljama. Važno je napomenuti da postoji mnogo varijacija unutar svakog od ovih pravnih krugova, jer svaka zemlja ima svoj vlastiti pravni sistem i zakone koji se razvijaju u skladu sa specifičnim društvenim i političkim okolnostima. Također, postoje međunarodni i regionalni sporazumi koji mogu uticati na tretman krivične odgovornosti preduzeća. Dva najpoznatija pravna kruga anglosaksonski (common law) i evropski (civil law) pravni krug, koji imaju različite pravne tradicije i pristupe krivičnoj odgovornosti preduzeća će biti predstavljeni u nastavku.

4.1. Tretman krivičnopravne odgovornosti u anglosaksonskom pravnom krugu

Zemlje anglosaksonskog pravnog kruga poznaju krivičnopravnu odgovornost pravnih lica duže nego što je to slučaj sa zemljama evropskokontinentalnog pravnog kruga. Ovo se može objasniti činjenicom da je razvoj fenomena korporativnog kriminaliteta u Engleskoj i SAD-u bio brži nego u ostalim dijelovima svijeta. Nagli privredni razvoj, najprije u Velikoj Britaniji, stvorio je osnovne predušlove za pojavu uticajnijih korporacija koje su počele da krše krivične i druge propise u cilju ostvarivanja nezakonitih poslovnih profita. Engleski sudovi su odavno prepoznali potrebu za kažnjavanjem korporacija tako da su zemlje anglosaksonskog pravnog kruga začetnik krivičnopravne odgovornosti kompanija. Vremenski posmatrano, odgovornost pravnih lica za krivična djela se pojavila u XIX-om vijeku u Engleskoj. Ona je tada bila ograničena na tzv. pravni institut regulatory offences, što predstavlja oblik delikata iz privrednopravne oblasti gdje je stepen dokazivanja krivice bio znatno smanjen (Trivun, 2019.).

Drugim riječima, pravno područje Velike Britanije koje uključuje sljedeće države: Englesku, Škotsku, Vels i Sjeverni Irsku, možemo smatrati pionirima i izvorom teorije identifikacije, koja je razvijena u Engleskoj tokom dvadesetog vijeka. Osnovna karakteristika ovakvih sistema odgovornosti pravnih lica jeste dualizam, koji podrazumijeva pravljenje razlike između krivičnih djela ustanovljenih radi regulisanja privrednih tokova (regulatory offences) i tzv. konvencionalnih krivičnih djela. Za prvu kategoriju, pravna lica odgovaraju po osnovu objektivne odgovornosti, dok se za utvrđivanje odgovornosti za drugu grupu delikata primjenjuje teorija identifikacije, po kojoj se visokopozicionirani službenici smatraju alter egom pravnog lica, pa se njihove radnje identifikuju sa radnjama pravnog lica na koje se prenose i psihološki aspekti izvršenja djela (Bojović, 2011).

Dugo vremena je vladalo pravilo da okrivljeno lice mora lično da prisustvuje krivičnom postupku. To je bio razlog koji je bio formalna prepreka da se uvede krivičnopravna odgovornost za pravna lica. Tek sa usvajanjem Interpretation Act-a 1889. godine, status fizičkog i pravnog lica kao izvršioca krivičnog djela je u potpunosti izjednačen, čime su se stvorile formalnopravne pretpostavke za primjenu krivičnopravnih normi i na pravna lica, prije svega korporacije. Ovom zakonskom aktu prethodio je Criminal Law Act iz 1827. godine, koji je otvorio mogućnost kažnjavanja pravnih lica i u slučajevima kada nije bilo potrebno utvrđivanje namjere. Prvi precedent iz ove oblasti potiče iz daleke 1842. godine kada je po prvi put jedna korporacija osuđena kao pravno lice, pri čemu se radilo o kažnjavanju za krivično djelo po osnovu objektivne odgovornosti (strict liability, absolute liability) (Trivun, 2019.).

Trivun (2019.) navodi da je lider slučaj iz ove oblasti je bio precedent *Dona Lordova u slučaju Lennard's Carrying Co v. Asiatic Petroleum Co (1915.) AC 705* i on predstavlja prvi primjer zasnivanja odgovornosti pravnih lica na osnovu krivice tzv. „rukovodećeg

uma“. U ovom slučaju radilo se o situaciji u kojoj je vlasnik kompanije za pomorski prevoz robe Lenard, svjesno zanemarujući odredbe Merchant Shipping Act-a iz 1894. godine prouzrokovao znatnu štetu Asiatic Petroleum, čija je roba bila potpuno uništena prilikom pomorske nesreće. Kompanija Asiatic Petroleum je tužila Lennard's Carrying zbog nemarnog odnosa i kršenja imperativnih zakonskih odredbi. Ipak, tek je precedentom iz 1944. godine utemeljen princip odgovornosti pravnih lica. U ovim precedentima utvrđena je krivična odgovornost pravnih lica zbog poreske utaje, zavjere i falsifikovanja isprava. Ipak, paradigmatski precedent u kome je konačno pojašnjen princip identifikacije je slučaj *Tesco Supermarkets v. Nattrass*, [1972] A.C. 153, [1971] 2 All E.R. 127 (H.L.). Engleski sudovi su definitivno zauzeli stanovište da akt direktora – rukovodećeg uma (controlling mind), učinjen tokom vršenja redovnih poslovnih aktivnosti, predstavlja akt same korporacije. Posljedično tome, krivica direktora se zasniva na odgovornosti pravnog lica koje se sa njim identifikuje.

U anglosaksonskom pravnom svijetu, pravna lica odgovaraju za sva krivična djela, osim za ona za koja je jedina kazna propisana zatvor, npr. ubistvo i izdaja. Također, društva kao pravna lica ne odgovaraju za krivična djela koja po samoj prirodi stvari ne mogu ni da izvrše (npr. silovanje, bigamija etc.). Ovo je izraz ograničenja zasnovanog na principu *lex non cogit ad impossibilia*⁵. U prvim slučajevima društvo odgovara, jer nije spriječilo nastupanje rizika koji je proistekao iz privredne aktivnosti samog društva, a bez potrebe utvrđivanja subjektivnog elementa (krivica) odgovornosti (objektivna odgovornost). Međutim, ukoliko zaposlenik nanese štetu nekom trećem licu u okviru izvršenja registrovane poslovne djelatnosti, kršeći pri tome zakonom propisane obaveze društva, društvo će odgovarati nezavisno od toga ko npr. u promet pusti prehrambene proizvode i lijekove koji nemaju tražene standarde ili npr. posebno tehničku robu. I ovdje nema potrebe utvrđivanja krivice (objektivna odgovornost), utvrđivaće se samo visina prouzrokovane štete. U ovim slučajevima nema potrebe da se utvrđuje krivica bilo kog zaposlenog, te na tom osnovu zasnovane odgovornosti pravnog lica (društva) kao poslodavca. Dovoljno je samo utvrđivanje realne radnje prouzrokovanja štete (actus reus, radnja izvršenja). Ukoliko se zakonodavac nije opredijelio, bit će potrebno utvrđivati namjeru, odnosno umišljaj kod izvršenja krivičnog djela. Znači da je kod onih krivičnih djela gdje je neophodno utvrđivanje umišljaja odgovornost zasnovana na subjektivnoj krivičnoj odgovornosti odgovornih lica u društvu za koje se ima smatrati da oličavaju samo društvo kao pravno lice. Ovdje bi u obzir dolazili članovi uprave (direktori) i sva fizička lica koja imaju ovlaštenja u poslovnom prometu po samom zakonu, ili po osnovu posebnog pravnog akta (punomoć, trgovačko ovlaštenje, ovlaštenje po zaposlenju, prokura i drugo). Da bi se sama krivica mogla pripisati pravnom licu, potrebno je da se radi o djelovanju ovlaštenih zastupnika društva u okvirima poslovnog djelokruga, ili ovlaštenja određenih

⁵Zakon ne primorava na nemoguće stvari.

zakonom i/ili osnivačkim aktom i statutom. Između ove dvije kategorije (strict liability ili mens rea) stoje krivična djela koja zahtijevaju utvrđivanje mens rea, ali su lakša od onih koja zahtijevaju primjenu modela identifikacije i regulišu pitanja tržišnog prometa. Radi se o vrsti regulatory offence, za koje je dovoljno utvrđivanje vikarne korporativne odgovornosti i to ne objektivne, već subjektivne (Trivun, 2019.).

U engleskoj sudskoj praksi, kažnjavanje pravnih lica u svim njihovim pojavnim oblicima je u potpunosti zaživjelo. Ovo se odnosi ne samo na društva, nego i na sva druga pravna lica, izuzev države kao pravnog lica. Sam sistem se tokom vremena usavršavao i obogaćivao sa vrlo ilustrativnom sudskom praksom. U pogledu režima kažnjavanja, u početku su bile izricane samo novčane sankcije. Vrijeme je pokazalo da je to bilo nedovoljno pa su se počele izricati i druge vrste sankcija. Tako su se počele izricati i:

- a) uslovne presude (corporate probation),
- b) oduzimanje nelegalno stečene imovine,
- c) oduzimanje dozvola (licenci) za obavljanje određenih djelatnosti i
- d) likvidacije društava.

Američki model odgovornosti pravnih lica je u početku imao mnoge sličnosti sa engleskim modelom, međutim, pretrpio je niz izmjena dok se nisu razvili koncepti koji su danas usvojeni, a pri tom se misli na respondeat superior i mens rea koncept. Osnovni razlozi za ovu transformaciju pronalaze se u činjenici da su lokalni tužioci imali vrlo agresivan pristup prilikom nastojanja da prošire krivičnu odgovornost pravnih lica, dok su nadležni zadržali pasivan odnos prema ovom pitanju. Savremena praksa američkih sudova tretira odgovornost pravnih lica na specifičan način:

1. Krivično djelo se smatra izvršenim ukoliko ga je izvršilo bilo koje lice, bez obzira na nivo ovlaštenja koje ima u privrednom društvu.
2. Jedini kriteriji koji je validan se odnosi na činjenicu da je djelo koje je izvršeno bilo u nadležnosti navedenog lica;
3. Dovoljno je utvrditi postojanje namjere da se izvrši djelo koje će za posljedicu imati određenu vrstu odgovornosti za pravno lice;
4. Pravno lice će se smatrati odgovornim ukoliko se utvrdi da je propustilo provesti adekvatnu kontrolu i nadzor nad aktivnostima, bez obzira da li su znali da je riječ o krivičnom djelu(Bojović, 2011).

Širok je krug krivičnih djela koja može da počini pravno lice (društvo) u Americi. Lista je data u spomenutom U.S. Federal Sentencing Guidelines i ona obuhvata krivična djela koja

su karakteristična za privredno poslovanje. Sistem sankcija u američkom pravu sličan je onom u engleskom.

Osnovne sankcije su:

- a) novčane kazne,
- b) naknada štete (restitution),
- c) rad u javnom (društvenom) interesu,
- d) sprovođenje različitih preventivnih programa,
- e) uvođenje dodatnih kontrolnih mehanizama,
- f) interna revizija i dodatne revizijske procedure,
- g) zabrana vršenja određene djelatnosti i
- h) kao krajnja mjera primjenjuje se mjera likvidacije društva.

Ovaj američki model trpio je i trpi kritike zbog čestih pokretanja krivičnih postupaka protiv društava, visoke cijene sudskih postupaka po stranke, visoke cijene ovih postupaka po stakeholdere i drugo, što vuče za sobom njihovo sprovođenje.

4.2. Tretman krivičnopravne odgovornosti u evropskom pravnom krugu

Zakonodavci su na evropskom kontinentalnom tlu ovu vrstu odgovornosti u svoje zakonodavstvo uveli mnogo kasnije uz dosta sporiji proces, za razliku od anglosaksonskog prava. Prema Vrhovšeku (2012.), ključni dokument po uzoru na koji se ova vrsta odgovornosti tretira u kontinentalnom pravu je Preporuka Vijeća Evrope, koja je već ranije spomenuta. Države sa tla Evrope su koristile dijelove ove preporuke kao argumente za različit tretman krivičnopravne odgovornosti u svojim zakonodavstvima. Holandija se može smatrati pionikom u krivičnom tretmanu odgovornosti pravnih lica na tlu Evrope. Oni su uvođenjem posebnog zakona 1950. godine, kao i izmjenom Krivičnog zakona iz 1976. godine, uveli u svoj pravni sistem pojam opšte krivične odgovornosti pravnih lica. Kasnije su ovu praksu slijedile i druge evropske države, kao što su Portugal (1984.), Švedska (1986.), Norveška (1991.), Island (1993.), Francuska (1994.), i druge države (Stanković, 2016).

Holandija

Kako je već rečeno, Holandija je svoje prve pionirske korake na uvođenju odgovornosti pravnih lica za krivična djela napravila 1950. godine. Sa polja privrednog kriminala,

odgovornost pravnih lica se proširila na krivičnopravnu odgovornost 1976. godine. Holandski zakonodavac uvodi, odnosno slijedi američku mens rea doktrinu. Ova doktrinapodrazumijeva da je dovoljno da bilo koji zaposlenik izvrši djelo, koje za posljedicu ima određenu vrstu odgovornosti, bez obzira na njihov položaj u preduzeću, a da je pravno lice to znalo i tolerisalo (Bojović, 2011.). Drugim riječima, dovoljno je da je kriminalna aktivnost dijelom poslovne politike društva, zvanično ili nezvanično. Također, važno je dokazati da je aktivnost kontinuiranog karaktera, jer bi u protivnom bilo riječi o ličnoj odgovornosti lica koje je izvršilo radnju. Ako se osvrnemo na mens rea koncept krivične odgovornosti pravnih lica u holandskom pravu, pravi se razlika između krivičnih djela i prekršaja. Krivičnim djelima se smatra postupak koji je u suprotnosti sa internim pravilima u pravnom licu, odnosno ako organi upravljanja društvom nisu znali za takvo ponašanje, nisu pristali na njega, ali nisu ni ga spriječili. Kod odgovornosti za prekršaje je dovoljno da su organi upravljanja predvidjeli rizičnu situaciju, iako za posljedicu nemamo načinjen ozbiljniji propust (Trivun, 2019.).

Francuska

Uslovno rečeno, odgovornost pravnih lica u Francuskoj ima dugu historiju koja datira od 1670. godine kada je postojala mogućnost kažnjavanja pravnih lica, međutim, tek 1994. stupanjem na snagu novog Krivičnog zakonika, uvedena je krivična odgovornost pravnih lica. Odgovornost je kasnije proširena, preciznije određena i uređena izmjenama zakona. Član 121-2 Krivičnog zakonika iz 1994. predviđa odgovornost pravnih lica za krivična djela koja za njihov račun izvrše organi ili predstavnici. Dakle, potrebno je da se ispune dva uslova:

1. krivično djelo je izvršeno za račun pravnog lica;
2. krivično djelo je izvršeno od strane organa ili zastupnika pravnog lica (Bojović, 2011).

Rješenja koja dolaze iz ovog zakonodavstva u svemu su u duhu savremenih rješenja vezanih za krivičnu odgovornost pravnih lica. Do tada su samo fizičke osobe bile kaznenopravno odgovorne.

Pravna lica, izuzevši državu, krivičnopravno su odgovorna za krivična djela koja za njihov račun počine njihovi organi ili zastupnici. Teritorijalne zajednice i njihove grupacije su krivičnopravno odgovorne samo za krivična djela počinjena u obavljanju svoje djelatnosti koja im je delegirana. Krivičnopravna odgovornost pravnih lica ni u kom slučaju ne isključuje krivičnopravnu odgovornost fizičkih lica koja su počinioci ili učesnici istih tih krivičnih djela. Prema čl. 121-2 Krivičnog zakona, „sva su pravna lica, sa izuzetkom države, krivičnopravno odgovorna.” Odgovorna pravna lica su: „grupacije s komercijalnom, industrijskom ili finansijskom svrhom, ili one kod kojih je djelatnost bila komercijalne, industrijske ili finansijske prirode (Trivun, 2019.).

Njemačka

Ranije su spomenuti dokumenti kojima se daje do znanja državama o važnosti uvođenja tretmana krivičnopravne odgovornosti pravnih lica. Mnoge države, posebno u Evropi, opredijelile su se za krivičnu odgovornost pravnih lica, međutim to još uvijek nije slučaj sa Njemačkom, koja se opire ovom trendu. Ova vrsta odgovornosti još uvijek nije tretirana u Njemačkom zakonodavstvu. Mada bi se o ovome moglo diskutovati, obzirom da se ovdje radi o terminološkom markiranju ove vrste odgovornosti, iako je ona suštinski krivična odgovornost. Zakon o prekršajima predviđa dva principa odgovornosti pravnih lica:

1. Djelo koje izvrši fizičko lice povezano sa djelatnošću pravnog lica, koje za posljedicu ima povredu dužnosti lica, ili da je od te aktivnosti pribavljena korist;
2. Također, odgovornost je prisutna ukoliko se ustanovi da je došlo do propuštanja nadzora nad aktivnostima od strane nadležnih na rukovodećim pozicijama (Bojović, 2011).

Trivun (2019.) zaključuje da je više nego očigledno da se radi o jednom posve različitom nomotehničkom pristupu, kao i definisanju (poistovjećivanju) prekršaja sa onim što je obilježje bića krivičnog djela u ostalim zemljama evropskog pravnog kruga. Njemački zakonodavac je prihvatio stav iz Preporuke Vijeća Evrope, koji sugerira mogućnost uvođenja administrativno-prekršajnog kažnjavanja pravnih lica, dakle sistema koji nije zasnovan na tradicionalnom konceptu krivice i s toga je primjenljiv na pravna lica (Vrhovšek, 2012.).

Belgija

Krivična odgovornost pravnih lica u Belgiji je uvedena 1999. godine i regulisana zakonom koji omogućava da pravna lica budu pravno odgovorna za krivična djela koja su počinila ili učestvovala u njihovom izvršenju. Pravna lica koja mogu biti izložena krivičnoj odgovornosti uključuju firme, društva sa ograničenom odgovornošću, dionička društva, neprofitne organizacije, udruženja, i druge organizacije. Pravna lica mogu biti krivično odgovorna ako je dokazano da su počinila ili doprinijela krivičnom djelu u ime, ili u interesu društva. Pravna lica mogu biti odgovorna za različite vrste krivičnih djela, uključujući korupciju, pranje novca, prevare, povrede zaštite životne sredine i druga krivična djela. Krivične sankcije za pravna lica mogu uključivati novčane kazne, zabranu obavljanja određenih poslova ili djelatnosti, konfiskaciju imovine i druge mjere. Visina kazne zavisi od prirode i ozbiljnosti krivičnog djela (Bojović, 2011).

Luksemburg

Krivični zakoni Luksemburga iz 2010. godine jasno ukazuju na to da inspiraciju za tretman ove odgovornosti zakonodavac nije pronašao u belgijskom, već francuskom zakonu.

Pravna lica su odgovorna za djela koja su izvršena u njihovo ime i za njihov račun od strane organa upravljanja u pravnoj poziciji ili pojedinca koji se eventualno nalazi na nekoj od upravljačkih pozicija. Zakon također predviđa da je odgovornost pravnog lica nezavisna od odgovornosti fizičkog lica koje je preduzelo radnju izvršenja krivičnog djela (Bojović, 2011).

4.3. Tretman krivičnopravne odgovornosti u regiji

Činjenica je da su u velikom broju zemalja u Evropskoj uniji, ali i u svim republikama bivše SFRJ u krivične zakone ugrađene odredbe koje nose naslov odgovornost pravnih lica za krivična djela (Federacija Bosne i Hercegovine, Republika Srpska, Crna Gora, Slovenija), ili su doneseni posebni zakoni o odgovornosti pravnih lica za krivična djela, kao što je to slučaj u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Crnoj Gori. Uprkos toj činjenici, u teoriji se ispravno ukazuje da odgovornost pravnih lica jeste kaznenopravna, premda iz naziva zakona to ne proizilazi sasvim jasno. Najvažniji razlog za predloženo postupanje nalazi se u samoj Preporuci Br. R(88)18 Vijeća Evrope u vezi sa odgovornosti preduzeća koja imaju status pravnog lica za prestupe učinjene u poslovanju, kao u, kako smo naveli, najznačajnijem aktu Evropske unije, kojim se preporučuje da sve države članice uvedu u svoja nacionalna zakonodavstva i odgovornost pravnih lica za prestupe (krivična djela, prekršaje i dr.) učinjene u njihovom poslovanju. Naime, Preporuka već u samom uvodu, između ostalog utvrđuje: razmatrajući i to da uvođenje u nacionalno pravo principa krivične odgovornosti preduzeća kao pravnih lica nije jedino sredstvo da se riješe svi prisutni problemi i teškoće i ne isključuje prihvatanje drugih rješenja u istu svrhu (Vrhovšek, 2012.). U nastavku će biti dat pregled rješenja navedenog pitanja u zemljama regiona Balkana.

Slovenija

Republika Slovenija je prva od bivših republika SFRJ koja je uvela ovo pitanje u svoje zakone. Stupanjem na snagu Kaznenog zakona 1995. godine predviđa se odgovornost pravnih lica za djela koja su učinjena u ime, za račun ili iz kojih je stečena korist za pravno lice. Ove odredbe je kasnije precizirala posebnim zakonom koji je stupio na snagu 1999. godine.

Krivično djelo je izvršeno u ime, za račun ili u korist pravnog lica ukoliko:

1. predstavlja realizaciju odluke, naloga, ili odobrenja njegovih rukovodećih ili nadzornih organa
2. rukovodeći ili nadzorni organi su uticali na izvršioca ili mu omogućili izvršenje djela;

3. pravno lice raspolaže protivpravno stečenom imovinskom korišću ili upotrebljava predmete nastale izvršenjem krivičnog djela;

4. postoje propusti u dužnom nadzoru nad zakonitošću rada zaposlenih.

Osim izvedene odgovornosti koja je predviđena tačkama od 1 do 3, tačka 4 predviđa autonomnu odgovornost pravnog lica, koju definiše kao poseban oblik krivične odgovornosti prilagođen pravnim licima. (Bojović, 2011).

Srbija

Krivična odgovornost u Srbiji sve do 2008. godine nije bila uvedena u zakone, a privredna lica su bila odgovorna samo za prekršaje i prestupe. Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela donesen je 2008. godine i njime se reguliše materija krivične odgovornosti pravnih lica. Pravno lice je odgovorno za djelo koje u okviru njegovih poslova i ovlaštenja učini odgovorno lice sa namjerom da se za pravno lice ostvari određena korist. Odgovornost postoji i u slučaju da nepostoji adekvatan nadzor ili kontrola od strane odgovornih lica, čime se omogućava izvršenje krivičnog djela. Sam postupak se reguliše Zakonom o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. Postupak pokreće javni tužilac odgovarajućim optužnim aktom. Suđenje je u nadležnostisudova opšte nadležnosti, u mjestu na čijem području je djelo izvršeno. Ako se postupak pokreće samo za pravno lice, onda je nadležan sud u mjestu sjedišta pravnog lica, dok ako je strano lice u pitanju, nadležan je sud gdje to strano pravno lice ima predstavništvo ili ogranak.

Kao i u uporedim zakonima pravnom licu se mogu izreći sljedeće sankcije za krivično djelo:

- kazna,
- uslovna osuda i
- mjere bezbjednosti.

Kada je riječ o kaznama sudovi mogu izreći dvije vrste: novčanu kaznu i prestanak pravnog lica, obje samo kao glavne kazne (Stanković M. , 2015.).

Hrvatska

Hrvatska nije slijedila praksu Slovenije koja je odmah po istupanju iz SFRJ uvela krivičnu odgovornost u svoj pravni sistem, već su neko vrijeme nastavili koristiti zakonska rješenja preuzeta iz prethodnog sistema. Ta praksa prestaje 2002. godine kada dolazi do primenovanja privrednih prestupa u prekršaje i to je jedina izmjena do 2003. godine kada na snagu stupa Zakon o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba. Član 3, stav 2, ovog Zakona kaže: "Pravna osoba kaznit će se za kazneno djelo odgovorne osobe ako se njime

povređuje neka dužnost pravne osobe ili je njime pravna osoba ostvarila ili trebala ostvariti protupravnu imovinsku korist za sebe ili drugoga“, čime je Hrvatska prihvatila koncepciju izvedene, subjektivne odgovornosti.

Kada je riječ o pojmu odgovornog lica, istim Zakonom je utvrđeno da se odgovornim licem smatra fizičko lice koje vodi poslove ili kome je povjereno obavljanje poslova pravnog lica. Pojam lica koje vodi poslove pravnog lica određeno je trgovinskim pravom, a ne krivičnim zakonima. Pravno lice se smatra odgovornim za djelo ako je ispunjen jedan od dva uslova:

- Učinjenim djelom je povrijeđena određena dužnost pravnog lica
- Učinjenim djelom se ostvaruje ili postoji namjera ostvarivanja određene koristi pravnom ili drugom licu.

Kod prvog uslova radi se o dužnostima vezanim za djelatnost pravnog lica, odnosno sa dužnostima koje proizilaze iz cilja preduzeća, bez obzira da li su propisane ili ugovorene. Kod drugog uslova se ne mora raditi o direktnoj koristi, već možemo govoriti o koristi koja će se kao posljedica djela indirektno ostvariti(Bojović, 2011).

Crna Gora

Crna Gora je najmanje iskusna u krivičnoj praksi gonjenja pravnih lica obzirom da je od bivših republika SFRJ najduže zadržala i odgovornost privrednih društava za privredne prestupe. Međutim, to je bilo tako do 2007. godine, kada na snagu stupa Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela. Zanimljivo je to da u svom pravnom smislu ovaj Zakon ima velike sličnosti sa američkom doktrinom respondeat superior. Drugim riječima, da bi se smatralo da postoji odgovornost pravnog lica, nužno je da odgovorno lice poduzme radnju iz okvira svoje nadležnosti koju ima u okviru pravnog lica, te da se ustanovi postojanje namjere da se pribavi neka vrsta koristi pravnom licu.

Pravno lice u Crnoj Gori također odgovara u okviru krivice odgovornog lica (dakle i za nehatna krivična djela). Ako se osvrnemo na pravnu odgovornost pravnog lica u situaciji kada lice koje je odgovorno nije poznato, niti identificirano, pa se u tom slučaju javi problem utvrđivanja krivice, kao i namjere pribavljanja koristi, tada se kao uslov za odgovornost pravnog lica ne postavlja potreba da je krivično djelo učinilo fizičko lice koje se uvijek mora identifikovati, već je dovoljno da je krivično djelo učinilo neko odgovorno lice unutar pravnog lica, a da su pri tome ispunjeni elementi krivičnog djela, kao i da način izvršenja krivičnog djela i njegova priroda nesumnjivo ukazuju na postojanje namjere da se za pravno lice ostvari neka korist. Ovakav tretman je u skladu sa Preporukom Vijeća Evrope, ali bezsumnjeće njegova primjena bez ranije prakse biti izazovan zadatak za crnogorske sudove (Bojović, 2011).

Kada posmatramo tretman krivične odgovornosti pravnih lica, odnosno privrednih društava u različitim pravnim krugovima, evidentno je da se on razlikuje u zavisnosti od toga koje su teorije imale utjecaj na formiranje zakonskih rješenja, te koji događaji se mogu smatrati okidačem za uvođenje ove vrste odgovornosti u lokalna zakonodavstva. Iz prethodnih izlaganja je evidentno da se potreba za regulacijom krivične odgovornosti najprije pojavila u Engleskoj i Americi, odnosno da su zemlje Common lawa predvodnici u uvođenju ove vrste odgovornosti. U Evropi, odnosno u kontinentalnom pravu ovaj pojam je tek kasnije prepoznat i različito se tretira u različitim državama. Zemlje regiona su u svoja zakonodavstva uvela tretman krivične odgovornosti pravnih društava tek nakon raspada SFRJ i prisutne su i određene sličnosti, ali i razlike po ovom pitanju. Uporedni pregled tretmana krivične odgovornosti privrednih društava koji je dat u ovom poglavlju predstavlja osnov za detaljniju analizu tretmana pojma odgovornosti u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu.

5. ANALIZA PRAVNE ODGOVORNOSTI PRIVREDNIH DRUŠTAVA U BOSNI I HERCEGOVINI SA PRIMJERIMA IZ SUDSKE PRAKSE

Krivičnopravna odgovornost pravnih lica u Bosni i Hercegovini regulisana je zakonima i pravnim okvirom Bosne i Hercegovine. Odgovornost pravnih lica, uključujući privredna društva, može biti uspostavljena u slučajevima kada pravno lice učestvuje u krivičnim aktivnostima ili kršenju zakona. Trivun (2019.) navodi da su, kada posmatramo legislativna rješenja u regionu i kod nas, prisutna dva različita pristupa. Skoro sve zemlje regiona uredile su krivičnopravnu odgovornost pravnih lica putem posebnih zakona. Izuzetak je BiH koja je ovo pitanje uredila posebnim poglavljima krivičnog zakonodavstva. Zbog svog specifičnog sistema uređenja i podjele nadležnosti, ovo pitanje je tretirano i uređeno na četiri nivoa nizom Zakona o kojima će biti riječi u nastavku rada.

Bosna i Hercegovina je prepoznala potrebu za regulacijom ovog pitanja i usaglašavanjem sa međunarodnim standardima i regulativama, posebno sa već pomenutom Preporukom Vijeća Evrope. Preduzeća i druga pravna lica mogu biti krivično odgovorna ako su počinila krivično djelo ili prekršaj. Uslov za krivičnu odgovornost pravnih lica često podrazumijeva da je krivično djelo počinjeno u ime ili u interesu pravnog lica, odnosno da je bilo povezano sa poslovnim aktivnostima pravnog lica. Zakoni o krivičnoj odgovornosti pravnih lica u Bosni i Hercegovini predviđaju različite sankcije za pravna lica ako se utvrdi njihova krivična odgovornost. Sankcije uključuju novčane kazne, zabranu obavljanja određenih aktivnosti, oduzimanje imovine i druge administrativne sankcije, koje će biti detaljno elaborirane u ovom poglavlju. Pravna lica imaju obavezu da sarađuju sa pravosudnim organima tokom istrage i suđenja. Odbijanje saradnje ili prikrivanje informacija može povećati odgovornost pravnog lica. Mnoga pravna lica u Bosni i

Hercegovini razvijaju programe za sprječavanje krivičnih djela (compliance programs) kako bi se smanjio rizik od krivične odgovornosti. Ovi programi mogu uključivati etičke kodekse, obuke zaposlenih i druge mjere za sprječavanje krivičnih aktivnosti.

5.1. Tretman krivičnopravne odgovornosti u Bosni i Hercegovini

Sa ulaskom u Vijeće Evrope, Bosna i Hercegovina je preuzela niz obaveza koje se odnose na reformu krivičnog zakonodavstva, navodi Ikanović (2012.). Isti autor tvrdi da je reformom, kojusu izvršili državni i entitetski organi, omogućeno da se pitanje krivične odgovornosti pravnih lica u Bosni i Hercegovini uskladi sa međunarodnim konvencijama, odnosno da se uredi po ugledu na savremena evropska krivična zakonodavstva. Reformama krivičnog zakonodavstva došlo se na korak bliže potpunoj unifikaciji krivičnog zakonodavstva na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine. Krivična odgovornost pravnih lica je uvedena u prvi Krivični zakon Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu 2003. godine, koji u izdvojenom poglavlju uređuje ovu vrstu odgovornosti. Za krivična djela koja su predviđena krivičnim zakonodavstvom BiH, ovaj zakon se primjenjuje na cijeloj teritoriji. On propisuje da pravna lica mogu biti odgovorna za krivična djela iz tog zakona i druga krivična djela propisana zakonom BiH.

Ovu praksu su slijedili i u Republici Srpskoj, gdje je donesen Krivični zakon Republike Srpske (KZ RS) koji je stupio na snagu 01. jula 2003. godine, zatim i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH) i Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (KZ BD BiH). Odredbama ovih Zakona definisano je koja pravna lica odgovaraju za krivična djela, a koja su izuzeta od odgovornosti. Također, ustanovljen je osnov odgovornosti, zatim sankcije ili posljedice svakog specifičnog krivičnog postupka i nadležnosti (Ikanović, 2012.).

Trivun (2019.) navodi da su do stupanja na snagu KZ FBiH 2003. godine pravna lica odgovarala isključivo za privredne presteupe i prekršaje, ali se spomenutim Zakonom uvodi odgovornost pravnih lica i za krivična djela, a što je do tada bilo rezervisano isključivo za fizička lica. Ovaj pravni institut je posve novi u domaćoj legislativi tako da se ne može govoriti o njegovoj prošlosti i historijskom razvoju. Može se samo ukratko osvrnuti na razvoj ovog pravnog instituta na području bivše SFRJ. Odmah poslije Drugog svjetskog rata Zakonom o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije predviđena je bila kaznena mjera oduzimanja imovine, gdje se u članu 1 govori o oduzimanju imovine fizičkog ili pravnog lica. Ovo rješenje je bilo posljedica poslijeratnog stanja, kao i mjera koje su preduzimale tadašnje vlasti kao vid sankcije prema svima onima koji su kolaborirali sa nacistima u Drugom svjetskom ratu. Iz ovog razloga ovaj Zakon možemo posmatrati samo kao izuzetak, ne i pravilo. Posebnim Zakonom o privrednim prestupima su se regulisali uslovi odgovornosti, sistem sankcija, postupak za utvrđivanje krivice i primjenu sankcija. U periodu poslije Drugog svjetskog rata, poznavali smo na ovim prostorima odgovornost

za privredne prestupe, kao oblik sankcionisanja odgovornosti za povrede materijalno-finansijskih propisa. Republika BiH preuzima Zakon o privrednim prestupima, a FBiH je 1995. godine donijela Zakon o privrednim prestupima. Uvođenjem krivične odgovornosti pravnih lica 2003. godine, na opisani način ukidaju se privredni prestupi, odnosno isti su preimenovani u prekršaje, a što je i vidljivo iz prelaznih i završnih odredbi Zakona o prekršajima FBiH.

Kako je to praksa i u mnogim drugim zemljama, krivičnim zakonima BiH, entiteta i Brčko distrikta, od odgovornosti pravnih lica izuzimaju se država Bosna i Hercegovina, potom entiteti Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine, Brčko Distrikt, te niži nivoi vlasti, odnosno kantoni, gradovi, opštine i mjesne zajednice, za krivična djela učinjena u ime, za račun ili u korist pravnog lica. Također, propisanim zakonima se za određena pravna lica isključuje ili ograničava primjena određenih kazni ili drugih sankcija koje se mogu izreći pravnim licima. Svako lice, bez obzira bilo ono domaće ili strano pravno lice je u skladu sa zakonom i odgovorno je za krivična djela učinjena na teritoriji Bosne i Hercegovine. Lica sa sjedištem na teritoriji Bosne i Hercegovine, ili lica koja na teritoriji BiH obavljaju svoju djelatnost su, u skladu sa zakonom, odgovorna i za krivično djelo koje učine izvan Bosne i Hercegovine, ako je riječ o krivičnom djelu protiv Bosne i Hercegovine, njenih državljana ili domaćih pravnih lica. Također, domaća lica su odgovorna za djela učinjena izvan Bosne i Hercegovine, a koja su protiv strane države, stranih državljana ili stranih pravnih lica.

Pravno lice je odgovorno za krivično djelo koje je učinilac učinio u ime, za račun ili u korist pravnog lica:

- 1) kada učinjeno krivično djelo proizilazi iz odluke, naloga ili odobrenja rukovodećih ili nadzornih organa pravnog lica;
- 2) kada su organi pravnog lica uticali na učinioca ili mu omogućili da učini krivično djelo; ili
- 3) kada pravno lice raspolaže s protivpravno ostvarenom imovinskom koristi ili koristi predmete nastale krivičnim djelom; ili
- 4) kada su rukovodeći ili nadzorni organi pravnog lica propustili dužni nadzor nad zakonitošću rada radnika.

Pravno lice može se smatrati odgovornim i za krivična djela u kojima učinilac nije krivično odgovoran za učinjeno krivično djelo. S druge strane odgovornost pravnog lica ne isključuje da za isto krivično djelo odgovara fizičko lice, odnosno lice odgovorno za učinjeno krivično djelo. Za krivična djela nije uvijek potrebno dokazati namjeru, moguće je odgovarati i za djela učinjena iz nehata, pod propisanim uslovima, i u tom se slučaju pravno lice može blaže kazniti. U slučaju da u pravnom licu, osim počinioca, nema drugog

lica ili organa, koji bi u tom slučaju mogli nadzirati počinioca, za učinjeno krivično djelo odgovorno je pravno lice (Stanković N. , 2016).

5.2. Zakonski okvir odgovornosti privrednih društava u Bosni i Hercegovini

Kako je već navedeno zbog svoje složenosti u načinu funkcionisanja, podjele nadležnosti i načina uređenja, Zakonski tretman odgovornosti privrednih društava u Bosni i Hercegovini je regulisan nizom Zakona, donesenih u okviru propisanih nadležnosti vladajućih institucija.

U Bosni i Hercegovini, odgovornost pravnih lica regulisana je nizom zakona i propisa. Glavni zakoni i regulative koji se odnose na krivičnoppravnu odgovornost pravnih lica u Bosni i Hercegovini uključuju:

- Krivični zakon Bosne i Hercegovine ("Službene novine BiH", broj 3/03): Krivični zakon Bosne i Hercegovine sadrži odredbe koje se odnose na krivičnu odgovornost pojedinaca za krivična djela. Iako se fokusira na pojedince, krivični zakon također sadrži odredbe o krivičnoj odgovornosti pravnih lica.
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 37/03, 56/06, 37/08, 72/09, 5/10, 40/10, 53/10, 55/10, 53/12, 23/13, 26/13, 43/13, 57/13, 22/14, 50/14, 76/14, 3/15, 32/15, 45/15, 59/15, 4/16, 57/18, 31/20): Krivični zakon Federacije BiH sadrži odredbe koje se odnose na krivičnu odgovornost pojedinaca za krivična djela. Ovaj zakon također sadrži odredbe o krivičnoj odgovornosti pravnih lica.
- Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 47/14, 31/15, 40/19): Ovaj zakon se bavi prekršajnom odgovornošću pravnih lica za prekršaje koji su definisani zakonom. Prekršaji su manje ozbiljni od krivičnih djela, ali pravna lica mogu biti odgovorna za njih.
- Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 35/03, 37/03, 57/03, 11/04, 42/04, 3/06, 30/06, 31/06, 58/06, 9/09, 36/11, 13/12, 23/12, 11/13, 7/14, 42/14, 50/14, 6/16, 14/16, 66/16, 68/17, 48/18, 57/19, 3/20, 40/20): Zakon o krivičnom postupku reguliše postupak vođenja krivičnih i prekršajnih postupaka, uključujući postupke protiv pravnih lica.
- Krivični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 49/13, 67/13, 78/13, 87/14, 48/15, 85/15, 87/15, 104/16, 32/17, 48/18, 57/19, 70/20): Ovaj zakon reguliše krivična djela i krivične sankcije za pojedince i pravna lica u Republici Srpskoj. On također definiše uslove i okvire za krivičnu odgovornost pravnih lica.
- Zakon o prekršajima Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 53/14, 77/16): Ovaj zakon se bavi prekršajnom odgovornošću pravnih lica za

prekršaje koji su definisani zakonom. Prekršaji su manje ozbiljni od krivičnih djela, ali pravna lica mogu biti odgovorna za njih.

Osim ovih ključnih zakona postoji i niz drugih propisa, uredbi i međunarodnih sporazuma koji se odnose na odgovornost pravnih lica u Bosni i Hercegovini, kao što su Zakon o privrednim društvima Bosne i Hercegovine ("Službene novine BiH", broj 91/05, 84/06, 32/07, 94/09, 84/10, 81/11, 25/13 - odluka US, 76/13 - odluka US, 89/14 i 12/16): Ovaj zakon reguliše pravne okvire za osnivanje, organizaciju i poslovanje privrednih društava u Bosni i Hercegovini. Iako se ne bavi direktno krivičnom odgovornošću, zakon o privrednim društvima postavlja okvire za poslovne entitete u zemlji, Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranju terorizma ("Službene novine BiH", broj 4/10): Ovaj zakon reguliše mjere za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma, a pravna lica su obavezna da primjenjuju određene procedure kako bi spriječila učestvovanje u ovim nelegalnim aktivnostima, Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranju terorizma Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 41/07, 33/10, 24/14, 55/14, 11/15): Ovaj zakon reguliše mjere za sprječavanje pranja novca i finansiranje terorizma, uključujući obaveze pravnih lica, Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranju terorizma Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 49/08, 70/08, 46/13, 94/15): Ovaj zakon reguliše mjere za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma, a pravna lica su obavezna da primjenjuju određene procedure kako bi spriječila učestvovanje u ovim nelegalnim aktivnostima.

Važno je naglasiti da zakoni i regulative mogu biti ažurirani i mijenjani tokom vremena kako bi se prilagodili promjenama u zakonodavstvu i međunarodnim standardima. Stoga je preporučljivo da se pravna lica i pojedinci koji se bave ovom temom redovno konsultuju sa pravnicima i prate promjene u zakonodavstvu kako bi ostali usklađeni sa zakonima i regulativama.

Oblici pravnih lica koja mogu biti krivično odgovorni prema članu 1 KZ BiH:

- a) sva privredna društva prema sistematizaciji ZOPD i to: dioničko društvo, društvo ograničene odgovornosti, komanditno društvo, komanditno društvo na dionice i društvo neograničene solidarne odgovornosti.,
- b) sva javna preduzeća organizovana prema odredbama ZOJP u formi društva ograničene odgovornosti ili dioničkog društva,
- c) sve finansijske institucije organizovane isključivo u formi dioničkog društva (banke, osiguravajuća društva, reosiguravajuća društva),
- d) mikrokreditne organizacije i fondacije organizovane alternativno u formi društva ograničene odgovornosti ili dioničkog društva,

e) sve ustanove (javne i privatne) koje mogu biti naučne, obrazovne, zdravstvene, kulturne i druge,

f) fondacije i udruženja građana i

g) svi drugi oblici organizovanja sa svojstvom pravnog lica, izuzev pobrojanih (isključenih) članom 122 KZ BiH.

Kod krivične odgovornosti treba napomenuti da pravna lica mogu biti odgovorna za bilo koje krivično djelo koje je kao takvo propisano KZ BiH, KZ FBiH, KZ RS-a i KZ BD BiH, kao i drugim zakonima. U pogledu vrsta djela pravna lica mogu biti krivično odgovorna za krivična djela iz ovog Zakona, kao i za druga krivična djela propisana zakonom BiH (KZ BiH, čl. 143, Zakoni koji propisuju krivična djela pravnih lica).

U pogledu granica odgovornosti pravnog lica, Zakon propisuje da uz prethodne uslove (čl. 124, Osnovi odgovornosti pravnog lica) pravno lice je odgovorno za krivično djelo i kada počiniac za učinjeno krivično djelo nije krivično odgovoran. Odgovornost pravnog lica ne isključuje krivičnu odgovornost fizičkih, odnosno odgovornih lica za počinjeno krivično djelo, iz čega je vidljivo da smo u našem krivičnom zakonodavstvu preuzeli savremena rješenja. Za krivična djela počinjena iz nehata, pravno lice može biti odgovorno pod uslovima iz člana 124. tačke d. KZ-a i u tom se slučaju pravno lice može blaže kazniti. U slučaju kada u pravnom licu osim počinioca nema drugog lica ili organa koji bi mogli usmjeravati ili nadzirati počinioca, pravno lice odgovara za počinjeno krivično djelo u granicama odgovornosti počinioca (KZ BiH, čl. 125, Granice odgovornosti pravnog lica za krivično djelo).

Pravnim licima nije ostavljena mogućnost isključenja krivične odgovornosti, iako je odgovornost pravnih lica u našem zakonodavstvu izvedena. Za krivično djelo odgovara i pravno lice koje ima jednog člana, koji je i direktor društva. U slučaju da to lice kao neuračunljivo počinji krivično djelo, kazniće se pravno lice. Istovremeno, odgovornost pravnog lica ne isključuje krivičnu odgovornost fizičkih, odnosno odgovornih lica u društvu za počinjeno krivično djelo. Pravno lice odgovara i za pokušaj i to kada se radi o krivičnim djelima koja se čine sa umišljajem i za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, ili ako zakon izričito propisuje kažnjavanje za pokušaj. Zakonska odredba predviđa da će se počiniac kazniti kaznom propisanom za dovršeno krivično djelo, a može se i blaže kazniti. Pravno lice se ne može kazniti kaznom propisanom za dovršeno krivično djelo, već je propisan opšti minimum i opšti maksimum novčane kazne kod ovog oblika posebne krivičnopravne odgovornosti pravnih lica (Trivun, 2019.).

Zakon posebno govori o odgovornosti pravnog lica pri promjeni statusa pravnog lica (KZ BiH, čl. 126, Odgovornost pri promjeni statusa pravnog lica), pri čemu se pod ovim vidom odgovornosti podrazumijeva odgovornost za krivično djelo koje je počinjeno prije

otvaranja stečajnog postupka, kao i kod promjena statusa pravnog lica. Promjena statusa pravnog lica može biti neka od statusnih promjena. Riječ je o statusnim promjenama:

a) spajanje,

b) pripajanje i

c) podjela (ZOPD FBiH, Poglavlje VIII, Spajanje, pripajanje, podjela, promjena oblika i prestanak društva, čl. 64-75).

U slučaju da dvoje ili više pravnih lica učestvuju u počinjenju krivičnog djela (saučesništvo), svako pravno lice je odgovorno prema osnovama odgovornosti pravnog lica predviđenih Zakonom (KZ BiH, čl. 129, Saučesništvo pravnih lica). Svako pravno lice odgovara kao da je jedino pravno lice odgovorno za počinjenjekrivičnog djela. Kod ovako određenog načina odgovornosti je potrebno napraviti poređenje sa saučesništvom fizičkih lica. Fizička lica kao saučesnici odgovaraju u granicama svog umišljaja, odnosno nehata, a podstrekač (pomagač) u granicama svog umišljaja. Kod saučesništva pravnih lica, krivično djelo mogu počinuti samo fizička lica, a u počinjenju mogu učestvovati i druga lica (pomagači i podstrekači), kao i pravna lica sa doprinosom u počinjenju krivičnog djela, kroz odnos s tim istim fizičkim licima.

5.3. Krivične sankcije za pravna lica u zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini

Sistem krivičnih sankcija u Bosni i Hercegovini je uređen na sličan način kao i u brojnim zakonodavstvima drugih zemalja. Sankcije obuhvataju kazne, uslovnu osudu i mjere bezbjednosti. Svrha kažnjavanja i uvođenja krivičnih sankcija nije posebno određena za pravna lica. Na pravna lica primjenjuje se onaj dio zakonskih odredbi i krivičnih sankcija, kazni, uslovnih osuda i mjera bezbjednosti koje su propisane i za fizička lica.

Kazne, kao prva vrsta sankcija propisanih za pravna lica u Bosni i Hercegovini potpuno su u skladu sa prirodom pravnog lica, njegovom odgovornošću i svrhom koju je potrebno ostvariti njihovim izricanjem. One su prilagođene na način da omogućavaju individualan pristup u postupku izricanja i osiguravanja zakonom propisane svrhe. Kazne koje se mogu izreći za učinjena krivična djela pravnim licimasu sljedeće:

1. novčana kazna,
2. kazna oduzimanja imovine i
3. kazna prestanka pravnog lica.

Kazne nisu jedini oblik sankcija koje se mogu izreći, a pravnom licu se kao učiniocu krivičnog djela mogu izreći još dvije vrste krivičnih sankcija. To su :

1. uslovna osuda i
2. mjere bezbjednosti (Ikanović, 2012.).

Novčana kazna

Ikanović (2012.) navodi da je u uporednom zakonodavstvu za pravna lica dominantna novčana kazna, pa je tako i u zakonodavstvu u BiH. U Bosni i Hercegovini, novčane kazne za pravna lica su regulisane zakonima i propisima koji se odnose na krivično i prekršajno pravo, kao i zakonima o privrednim društvima. Kazne za pravna lica mogu biti izrečene u slučaju krivičnih djela i prekršaja koje su pravna lica počinila. Važno je napomenuti da visina novčanih kazni može značajno varirati u zavisnosti od prirode i ozbiljnosti krivičnog djela ili prekršaja. Opšti minimum se kreće od 5.000 KM do maksimalne kazne od 5.000.000 KM. Od propisanog maksimuma je moguće odstupiti u slučaju da se krivičnim djelom drugom licu prouzrokuje šteta, ili se pribavi određena protivpravna imovinska korist, a tada najveća kazna može da iznosi dvostruko više od iznosa te štete, odnosno koristi.

Pravna lica odgovaraju za sva počinjena krivična djela iz krivičnih zakona. Ukoliko bi se vršilo pojedinačno propisivanje kazni za svako od učinjenih krivičnih djela, to bi bio obiman i složen posao. Tako je određivanje kazne koja se može izreći pravnom licu za određeno krivično djelo pojedinačno riješeno jednostavnim vezivanjem posebnog maksimuma ili minimuma novčane kazne, za visinu zapriječene kazne koja se može izricati fizičkom licu za konkretno djelo. Pod naslovom „Kazne za krivična djela“, krivični zakoni to čine na sljedeći način:

- 1) Pravno lice se može kazniti novčanom kaznom do 850.000 KM ili do desetstrukog iznosa štete prouzrokovane, ili imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom za krivična djela s propisanom novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. Za ova djela se umjesto novčane kazne može izreći kazna prestanka pravnog lica, ako su ispunjeni i ostali uslovi za izricanje ove kazne.
- 2) Pravno lice se može kazniti novčanom kaznom najmanje 2.500.000 KM ili do dvadesetstrukog iznosa štete prouzrokovane ili imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, ako je za krivično djelo propisana kazna zatvora preko tri godine.
- 3) Pravnom licu se može izreći kazna oduzimanja imovine za krivična djela gdje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna. Ova kazna se i inače izriče pod tim uslovima, pa je možemo smatrati kao jednu od alternativnih kazni, za svako krivično djelo za koje je zapriječena kazna zatvora preko pet godina.

Ove odredbe su unesene u Krivični zakon Bosne i Hercegovine, kao i u KZ FBIH, ali ovih odredbi nema u KZ RS i ostaje nejasno zašto one nisu unijete. Da li se ovo uradilo s

namjerom, ili je riječ o propustu, nije poznato, pogotovo što su ove odredbe o odgovornosti pravnih lica ugrađene u krivične zakone u postupku harmonizacije krivičnog zakonodavstva u BiH. Uprkos tome, raspon koji je ostavljen je dovoljno veliki da omogućava njenu individualizaciju i ostvarivanje svrhe kažnjavanja.

Kazna oduzimanja imovine

U Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine postoje odredbe koje omogućavaju oduzimanje imovine pravnim licima kao dio kazne za određena krivična djela. Ovo se obično primjenjuje u slučajevima težih krivičnih djela, kao što su organizovani kriminal, pranje novca i druga ozbiljna krivična djela. Odluka o oduzimanju imovine pravnog lica donosi se na osnovu sudskog postupka i u skladu sa zakonom. Imovina koja je stečena kao rezultat, ili u vezi sa izvršenjem krivičnog djela, ili koja se koristi za izvršenje krivičnog djela, može biti predmet oduzimanja. To može uključivati novac, imovinu, vozila, nekretnine i druge resurse. Postupak oduzimanja imovine pravnih lica u BiH obično se vodi tokom krivičnog postupka. Sud može donijeti odluku o oduzimanju imovine kao dio kazne za krivično djelo ako se utvrdi da je ta imovina povezana sa krivičnim djelom. Imovina koja je oduzeta može biti prodana ili konfiskovana, a prihod od prodaje ili vrijednost konfiskovane imovine može se koristiti za različite svrhe, uključujući obeštećenje žrtava krivičnih djela, finansiranje borbe protiv kriminala i podršku državnim fondovima. Oduzimanje imovine pravnim licima može se primjenjivati na različite vrste organizacija i preduzeća, uključujući društva sa ograničenom odgovornošću (d.o.o.), dionička društva i druge pravne subjekte. Kazne oduzimanja imovine pravnih lica su sredstvo za suzbijanje organizovanog kriminala, pranja novca i drugih težih krivičnih djela. Važno je napomenuti da se odluke o oduzimanju imovine donose na osnovu dokaza i pravila krivičnog postupka, i pružaju pravnu zaštitu kako bi se osiguralo poštovanje prava i pravde. Ova kazna se može izreći samo za krivična djela s propisanom kaznom zatvora od pet godina ili težom kaznom. Na ovaj način, ograničeno je njeno izricanje samo za najteža krivična djela, što je, s obzirom na njenu prirodu, opravdano rješenje. U posebnom stavu je propisano da se pravnom licu može oduzeti najmanje polovina imovine, ili veći dio imovine, ili cjelokupna imovina, ako je djelatnost pravnog lica u cijelosti ili u pretežnoj mjeri iskorištena za izvršenje krivičnog djela (Ikanović, 2012.).

Kazna prestanka pravnog lica

U Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (BiH) postoje odredbe koje se odnose na kaznu prestanka pravnog lica. Kazna prestanka pravnog lica je posebna vrsta krivične sankcije koja može biti izrečena pravnom licu kao rezultat krivičnog postupka. Ova kazna može biti primjenjena u određenim slučajevima kada se pravno lice smatra odgovornim za teža krivična djela. Kazna prestanka pravnog lica ima za cilj da stavi van snage pravno lice, što znači da se društvo gasi i gubi svoj pravni subjektivitet. Odluku o kazni prestanka pravnog lica donosi sud kao rezultat krivičnog postupka. Sud će donijeti takvu odluku ako utvrdi da

pravno lice nosi odgovornost za krivično djelo. Kazna prestanka pravnog lica dovodi do gašenja pravnog subjekta. Pravno lice više ne može obavljati svoje poslovne aktivnosti, potpisivati ugovore, posjedovati imovinu, ili vršiti druge pravne radnje. Kazna prestanka pravnog lica ima za cilj sprječavanje daljnjih nezakonitih aktivnosti i širenja kriminala preko pravnog lica. Ovo može uključivati zaustavljanje ilegalnih aktivnosti i sprječavanje skrivanja kriminalno stečene imovine. Kazna prestanka pravnog lica je ozbiljna krivična sankcija i primjenjuje se u situacijama kada se utvrdi da je pravno lice ključni akter u izvršenju težeg krivičnog djela, odnosno ako je djelatnost pravnog lica, u pretežnoj mjeri ili u cjelini, korištena za izvršenje krivičnog djela.

Određivanje kada je ona korištena u cjelini ili u pretežnoj mjeri predstavlja faktičko pitanje, što sud mora da cijeni u svakom konkretnom slučaju, vodeći računa o svim okolnostima pod kojima je krivično djelo izvršeno. Dva uslova (teži oblik krivičnog djela i korištenje djelatnosti u cijelosti ili pretežno) moraju biti ispunjena kumulativno. Uz ovu kaznu može se izreći i kazna oduzimanja imovine, koja bi u tom slučaju bila sporedna kazna (Ikanović, 2012.).

Uslovna osuda

Krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine (BiH) predviđa uslovne osude i za pravna lica. Uslovna osuda za pravna lica znači da se pravnom licu izriče određena krivična sankcija, ali se njen izvršetak odlaže pod određenim uslovima. Ako se pravno lice pridržava tih uslova tokom određenog perioda, kazna se može smatrati izvršenom, a pravno lice se oslobađa daljeg izdržavanja kazne. Da bi se kvalifikovalo za uslovnu osudu, pravnom licu se obično postavljaju određeni uslovi, kao što su prestanak određenih nelegalnih aktivnosti, nadzor ili regulisanje poslovanja na način koji odgovara zakonima, i slično. Pravno lice mora da ispunjava ove uslove kako bi izbjeglo izvršenje kazne. Sud određuje period u kojem pravno lice mora ispunjavati uslove. Period uslovne osude može varirati, ali obično je ograničen. Sud donosi odluku o uslovnoj osudi pravnog lica tokom krivičnog postupka. Ova odluka obično obuhvata uslove, dužinu uslovnog perioda i druge relevantne informacije. Ako pravno lice ispunjava uslove tokom uslovnog perioda, kazna se obično smatra izvršenom, a pravno lice se oslobađa daljeg izdržavanja kazne. Ako pravno lice ne ispunjava postavljene uslove tokom uslovnog perioda, sud može odlučiti da se kazna izvršava u punom obimu.

Uslovna osuda za pravna lica predstavlja mehanizam za promociju legalnog ponašanja i obezbjeđivanje poštivanja zakona i regulativa. Ova kazna se obično primjenjuje u slučajevima gdje se smatra da pravno lice ima potencijal za ispravljanje svojih nelegalnih aktivnosti i da bi dalje izdržavanje kazne možda bilo nepotrebno ili neproduktivno. Detalji o primjeni uslovne osude za pravna lica regulisani su odredbama Krivičnog zakona BiH i

drugih relevantnih zakona. Naime, Krivičnim zakonom BiH uslovno se odlaže izvršenje izrečene novčane kazne u visini do 1.500.000 KM, pod uslovom da pravno lice ne učini novo krivično djelo u određeno vrijeme provjeravanja. Ovo vrijeme može da traje od jedne do pet godina.

Mjere bezbjednosti

Krivični zakon Bosne i Hercegovine (BiH) sadrži odredbe koje omogućavaju izricanje različitih mjera bezbjednosti za pravna lica kao posljedicu izvršenja krivičnih djela. Mjere bezbjednosti se primjenjuju sa ciljem da se zaštiti društvo od budućih nezakonitih aktivnosti pravnih lica, a ne kao kazna za prošle aktivnosti. Mjere bezbjednosti se obično izriču u situacijama gdje se smatra da je pravno lice bilo ključni akter u izvršenju krivičnog djela i da postoji potreba da se spriječe buduće nezakonite aktivnosti tog pravnog lica. Pravna lica također imaju pravo na pravnu zaštitu i pravo na žalbu na odluke o mjerama bezbjednosti.

Osnov za određivanje i izricanje ovih mjera nalazi se u opasnosti da pravno lice ponovo učini krivično djelo. Ovo se jedino ne odnosi na mjeru bezbjednosti oduzimanja predmeta. Sve ono što čini suštinu kazne ne smije biti sadržano u mjeri bezbjednosti i nije dozvoljeno da mjera bezbjednosti služi za strože kažnjavanje učinioca krivičnog djela, a ne sprječavanje budućeg vršenja krivičnih djela.

Zakonodavac je smatrao da se ovako određena svrha mjera bezbjednosti može postići sljedećim mjerama :

- 1) Zabrana obavljanja određenih poslova ili djelatnosti: Ova mjera može biti primjenjena kada se smatra da je pravno lice iskoristilo svoje poslovne aktivnosti za izvršenje krivičnog djela.
- 2) Konfiskacija imovine: Sud može naložiti konfiskaciju imovine pravnog lica ako se utvrdi da je ta imovina povezana sa izvršenjem krivičnog djela ili ako se smatra da je imovina stečena ilegalnim sredstvima.
- 3) Nadzor ili regulisanje poslovanja: Sud može naložiti da se poslovanje pravnog lica podvrgne posebnom nadzoru ili regulacijama kako bi se osiguralo poštovanje zakona i spriječila ponovna krivična djela.

Rješenja koja su ugrađena u naše krivično zakonodavstvo su rezultatpraćenja modernih tendencija u sferi krivičnog pravnog tretmana pravnih lica, prije svega privrednih društava. Rješenja su ujednačena (identična) na sva četiri nivoa vlasti u BiH i preuzeti su osnovni postulati evropske pravne škole u ovoj oblasti. Kao i u drugim oblastima važno je utvrditi da li izostaje adekvatna implementacija zakonodavnih rješenja kroz sudsku praksu, obzirom da ova rješenja egzistiraju od 2003. godine.

5.4. Primjeri odgovornosti pravnih lica u sudskoj praksi Bosne i Hercegovine

U cilju utvrđivanja dosljednosti primjene prethodno opisanih zakonskih rješenja, u sudskoj praksi Bosne i Hercegovine je izvršena analiza sudskih presuda donesenih od strane nadležnih sudova u Bosni i Hercegovini. Na zvaničnom web portalu sudske prakse su dostupne presude donesene od strane Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, Vrhovnog suda Republike Srpske, kao i Suda Bosne i Hercegovine, svakog iz okvira njegove nadležnosti. Za potrebe ovog rada predstavljene su i analizirane prvostepene i konačne presude donesene od strane Suda BiH, u postupcima protiv pravnih lica sa područja Bosne i Hercegovine za krivična djela tretirana Krivičnim zakonom BiH.

Primjer 1—krivični predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv optuženih M.M. i pravnog lica “L.” d.o.o. Kreševo, zbog krivičnog djela Porezna utaja ili prevara iz člana 210. stav 4. u vezi sa stavom 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, a u vezi sa članom 124. tačka c) istog zakona.

Prvostepena odluka

1. *Presudom Suda Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Sud BiH) broj: SI 2 K 032246 21 K od 24.03.2022. godine, optuženo pravno lice “L.” d.o.o. Kreševo je oglašeno odgovornim da je radnjama opisanim u izreci presude počinilo krivično djelo Porezne utaje ili prevare iz člana 210. stav 4., u vezi stava 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ BiH), te u vezi sa članom 124. tačka c) KZ BiH, te mu je na osnovu navedenih zakonskih propisa i uz primjenu odredaba člana 48., 131., 132. i 135. KZ BiH, izrečena novčana kazna u iznosu od 50.000,00 KM (pedeset hiljada konvertibilnih maraka) koju kaznu je dužno platiti u roku od šest mjeseci od dana pravosnažnosti presude, a u slučaju da se novčana kazna ne plati u tom roku, bez odlaganja će se sprovesti postupak prinudne naplate.*

2. *Istom presudom, a na osnovu člana 110., 111. i 140. KZ BiH, odlučeno je da se od optuženog pravnog lica oduzima protivpravna imovinska korist pribavljena krivičnim djelom u iznosu od 259.181,00 KM, na način što će izvršiti uplatu navedenog novčanog iznosa u Budžet BiH, u roku od 6 (šest) mjeseci od dana pravosnažnosti presude.*

3. *Takođe, presudom je na osnovu odredbe člana 188. stav 1. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: ZKP BiH), optuženo pravno lice obavezano na plaćanje troškova krivičnog postupka u ukupnom iznosu od 656,48 KM, koji troškovi se sastoje od troškova vještačenja u iznosu od 356,48 KM, te troškova sudskog paušala u iznosu od 300,00 KM, koje troškove je dužno platiti u roku od 15 dana od dana pravosnažnosti presude, pod prijetnjom prinudnog izvršenja.*

4. *Istovremeno, navedenom presudom optuženi M.M. je, na osnovu člana 284.tačka c) ZKP, oslobođen od optužbe da je kao direktor i lice ovlašteno za zastupanje pravnog lica*

“L.“ d.o.o. Kreševo, radnjama opisanim u izreci presude, počinio krivično djelo Porezne utaje ili prevare iz člana 210.stav 4. u vezi stava 1. KZ BiH, a u vezi sa članom 29. KZ BiH.

Drugostepena presuda

Djelimično se uvažava žalba branioca optuženog pravnog lica “L.“ d.o.o. Kreševo, te se presuda Suda Bosne i Hercegovine broj SI 2 K 032246 21 K od 24.03.2022. godine, preinačava u dijelu odluke o kazni, tako što se optuženom pravnom licu “L.“ d.o.o. Kreševo za krivično djelo Porezna utaja ili prevara iz člana 210. stav 4. u vezi sa stavom 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, te u vezi sa članom 124. tačka c) istog zakona, za koje je tom presudom oglašeno odgovornim, izriče novčana kazna u iznosu od 30.000,00 KM (tridesethiljada konvertibilnih maraka).

Analizom presude evidentno je da je u predmetnom slučaju u skladu sa Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine podignuta optužnica za krivično djelo utaja poreza protiv pravnog lica, ali i fizičkog lica koje ga je zastupalo. Uvidom u prvostepenu, ali i konačnu presudu evidentno je da je pravno lice proglašeno krivim, dok je fizičko lice oslobođeno optužbi. Sankcije su izrečene i u obliku izricanja novčane kazne, ali i oduzimanje protupravno stečene imovine.

Primjer 2—predmet tužilaštva Bosne i Hercegovineu krivičnom predmetu protiv optuženih M.T.i pravnog lica “M.“ d.o.o. S., zbog krivičnog djela Porezna utaja ili prevara iz člana 210. stav 3. u vezi sa stavom 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine i članom 124. stav 1. tačka c) istog Zakona.

Presuda

1. *Presudom Suda Bosne i Hercegovine (Sud BiH), broj SI 2 K 031686 21 K od 26.12.2022. godine, optuženi M.T.na osnovu člana 284. tačka c) Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (ZKP BiH), oslobođen je od optužbe da je, radnjama opisanim u izreci presude, počinio krivično djelo Porezna utaja ili prevara iz člana 210. stav 3. u vezi sa stavom 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), a optužena pravna osoba “M.“ d.o.o. S., oslobođena je od optužbe da je počinila isto krivično djelo u vezi sa članom 124. stav. 1. tačka c) KZ BIH.*

2. *Istom presudom, a na osnovu člana 189. stav 1. ZKP BiH, optuženi su oslobođeni naknade troškova krivičnog postupka, te isti padaju na teret budžetskih sredstava Suda.*

Analiza presude

Za osuđujuću presudu, da je neko kriv za djelo za koje se tereti, neophodna je potpuna izvjesnost i sigurnost, dok je za oslobađajuću presudu za optuženog dovoljna razumna

sumnja odnosno mogućnost da je optuženi djelo počinio kao i istovremena razumna mogućnost – sumnja da djelo optuženi nije počinio. Dokazni standardi za osuđujuću odluku nisu zadovoljeni u ovom predmetu, budući da provedeni dokazi dopuštaju sumnje u pogledu odlučnih, bitnih, pravno – relevantnih činjenica. Nije bilo moguće otkloniti sve sumnje koje se tiču odlučnih činjenica izvršenja krivičnog djela koje su išle u korist optuženog. Prema tome, kako za ovaj Sud stoje sumnje u pogledu bitnih odlučnih činjenica, to je Sud odlučio da odluku donese na način koji je povoljniji za optuženog (pravilo “in dubio pro reo”), uz primjenu člana 284. stav 1. tačke c) a u vezi sa članom 3. ZKP BiH, valjalo je donijeti oslobađajuću presudu i optuženog osloboditi od optužbe.

U krivičnom zakonodavstvu BiH je prihvaćen model izvedene odgovornosti pravnog lica za krivična djela, pri čemu se odgovornost pravnog lica izvodi iz protivpravne djelatnosti učinioaca koji je izvršio krivično djelo u ime, za račun ili u korist pravnog lica. Obzirom da je preduslov za postojanje odgovornosti pravnog lica za krivično djelo postojanje krivičnog djela učinioaca učinjenog u ime, za račun ili u korist pravnog lica, koji u konkretnom nije ispunjen, Sud je na osnovu relevantnih zakonskih odredbi donio odluku kojom se pravno lice “M.” d.o.o. S. oslobađa od optužbe.

Primjer 3 – predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovineu krivičnom predmetu protiv optuženih B. M. i pravne osobe “N.” d.o.o. Široki Brijeg, zbog krivičnog djela Porezna utaja iz člana 210. stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, u vezi sa članovima 54. i 124. istog zakona

Presuda

*Optuženom B. M., primjenom odredbi članova 58. i 59. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, za počinjeno produženo krivično djelo Porezna utaja ili prevara iz člana 210. stav 1., u vezi sa članom 54. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine za koje je navedenom prvostepenom presudom oglašen krivim i z r i č e **UVJETNA OSUDA** kojom mu se utvrđuje kazna zatvora u trajanju od 1 (jedne) godine i istovremeno određuje da se ova kazna neće izvršiti ako optuženi u roku od 3 (tri) godine od dana pravosnažnosti ove presude ne poćini novo krivično djelo, te mu se na osnovu člana 41. stav 2. i člana 46. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, kao sporedna izriče i **NOVČANA KAZNAU IZNOSU OD 10.000,00 KM** (desethiljadakonvertibilnihmaraka). Koju kaznu je optuženi B. M. dužan uplatiti u korist budžeta Bosne i Hercegovine u roku od 30 (trideset) dana od dana pravosnažnosti presude. Ukoliko optuženi ne plati navedenu novčanu kaznu u navedenom roku u cijelosti ili djelomično, Sud će, u skladu sa članom 47. stav 3. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine istu zamijeniti kaznom zatvora, tako što će se za svakih započatih 100 KM (slovima:stotinukonvertibilnihmaraka) novčane kazne odrediti jedan dan zatvora.*

Na osnovu odredaba članova 110. i 111. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, od optužene pravne osobe „N.“ d.o.o. Široki Brijeg oduzima se imovinska korist pribavljena izvršenjem krivičnog djela u iznosu od 46.091,00 KM (slovima: četrdesetišestiljadadevedesetjednakonvertibilnamarka), koji iznos je optužena pravna osoba dužna isplatiti u korist budžeta Bosne i Hercegovine u roku od 30 (trideset) dana od dana pravosnažnosti presude.

Analizom presude ustanovljeno je da je u predmetnom slučaju sankcija za počinjeno djelo utaja poreza u skladu sa KZ BiH izrečena i fizičkom i pravnom licu. Pravnom licu se oduzima imovinska korist pribavljena izvršenjem krivičnog djela, dok se fizičkom licu izriče uslovna, te novčana kazna.

6. ZAKLJUČAK

Razumijevanje pojma odgovornosti privrednog društva uslovljeno je razumijevanjem pojma privrednog društva općenito, kao i njegove tranzicije od prvobitnog do savremenih oblika privrednih društava. Taj koncept je moguć ukoliko se identificiraju ključni historijski događaji koji su imali utjecaj na stvaranje potrebe za sve većom regulacijom poslovanja privrednih društava. Sam tretman odgovornosti privrednih društava je doživio i još uvijek doživljava svoju tranziciju. Na samim počecima smatralo se da je pravno lice fikcija, da nema fizičko tijelo i da kao takvo ne može biti pravno odgovorno. Međutim, usloznavanje poslovanja i sve veći broj kriminalni radnji dovele su do toga da se ovaj stav polako napušta i da ga zamjenjuju druge teorije o krivičnopravnoj odgovornosti. Ovih teorija ima mnogo i značajno su utjecale na formiranje različitih zakonskih rješenja za tretman pravne odgovornosti privrednih društava.

Pravni entitet krivičnopravne odgovornosti privrednih društava se prvi put pojavljuje krajem XIX i početkom XX stoljeća u Engleskoj, gdje je industrijska revolucija dovela do pojave potrebe za značajnijom regulacijom tretmana krivičnopravne odgovornosti. Ubrzo se to proširilo i na druge zemlje Common law-a, uključujući i Ameriku. Drugim riječima, anglosaksonski pravni sistem je dosta ranije započeo sa ovim oblikom sudske prakse u odnosu na evropskokontinentalni pravni krug. Ovo pitanje se u Evropi počelo tretirati nešto kasnije, a pionir u tome je bila Holandija koja prihvata mens rea doktrinu iz američkog pravnog sistema 1950. godine i donosi prvi Zakon o krivičnoj odgovornosti pravnih lica. Postepeno se ovaj pravni entitet uvodi i u zakonodavstva drugih zemalja Evrope, sa izuzetkom Njemačke, čije zakonodavstvo odstupa u pogledu krivične odgovornosti privrednih društava, jer u svojoj legislativi prepoznaju samo prekršajnu odgovornost.

Važnost harmonizacije propisa iz ove oblasti prepoznale su i najvažnije institucije u Evropi, te je Vijeće Evrope donijelo Preporuku kojom se daju smjernice zemljama kako da

tretiraju ovo pitanje. Ovaj dokument su kao osnov za uvođenje ovog oblika pravne odgovornosti koristile i zemlje regiona, koje imaju jako kratku historiju tretmana ove vrste krivične odgovornosti. Prva je Slovenija započela ovu vrstu sudske prakse, a nakon toga Hrvatska, te Bosna i Hercegovina. Srbija i Crna Gora su nakandno regulisale ovo pitanje. Zakonska rješenja zemalja u regiji su u svojoj suštini vrlo slična, kad je u pitanju oblik odgovornosti, ali i kazne. Razlika je u tome da su neke zemlje ovo pitanje riješile donošenjem posebne vrste zakona, dok su druge ovu vrstu odgovornosti ugradile u postojeće krivične zakone kao dodatni član. Ovo je slučaj i sa Bosnom i Hercegovinom, koja 2003. godine u Krivični zakon Bosne i Hercegovine uvodi novi član koji tretira krivičnu odgovornost pravnih lica. Ovim članom se reguliše krivična odgovornost svih pravnih lica, osim države Bosne i Hercegovine, entiteta, kantona i općina, jer oni ne podliježu pod ovu vrstu odgovornosti. Ranije je pravni sistem prepoznavao samo prekršajnu odgovornost pravnih lica u Bosni i Hercegovini. Osim Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, zbog njene složene strukture, ovo pitanje se dalje tretira i entitetskim Zakonima, u okviru njihovih nadležnosti. Također, osim Krivičnog, postoje i druge vrste zakona koji se mogu primjenjivati u ovoj oblasti. Pravno lice može odgovarati za krivično djelo koje je počinjeno odobrenjem od strane rukovodećih ili nadzornih organa, kao i za propuste u nadzoru i slično. Sankcije koje su propisane podrazumijevaju izricanje novčane kazne, oduzimanje protivpravno stečene imovine, prestanak rada pravnog lica, uslovne osude i mjere bezbjednosti, što je u skladu sa drugim pravnim sistemima. Također, odgovornost pravnog lica u Bosni i Hercegovini se može utvrditi i bez utvrđivanja odgovornosti fizičkog lica. Ova sudska praksa u Bosni i Hercegovini nema dugu historiju, ali su sudovi, a posebno se misli na Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, Vrhovni sud Republike Srpske i Sud Bosne i Hercegovine, stekli određenu praksu u procesuiranju ovih predmeta. Uvidom u presude iz određenog broja predmeta, donesene od strane Suda Bosne i Hercegovine, evidentno je da se konačnim presudama u datim slučajevima vrlo često usvajaju žalbe na prvostepenu presudu, ponekad u cijelosti, ponekad u određenom dijelu, što može biti signal nedovoljnog iskustva u sankcionisanju ove vrste djela. Također, sankcije koje se donose su najčešće novčane kazne, kao i oduzimanje protivpravno stečene imovine, što je u skladu sa praksama drugih država i preporukama međunarodnih institucija. Na osnovu svega rečenog, može se prihvatiti istraživačka hipoteza kojom se tvrdi da je pojam odgovornosti privrednih društava normativno uređen u Bosni i Hercegovini, te dodati da je najvažniji Zakon, kojim se uređuje ova oblast u našoj zemlji Krivični zakon Bosne i Hercegovine, a najvažnija institucija koja prati primjenu ovog Zakona Sud Bosne i Hercegovine.

REFERENCE

1. Bojović, M. K. (2011). OSNOV ODGOVORNOSTI PRAVNIH LICA ZA KRIVIČNA DELA. *Strani pravni život*.
2. Ikanović, V. (2012.). Krivične sankcije za pravna lica u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini. *GODIŠNJAK FAKULTETA PRAVNIH NAUKA • Godina 2 • Broj 2 • Banja Luka, jul 2012 • pp. 170-183*.
3. Joksić, I. (2010). KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT ODGOVORNOSTI PRAVNIH LICA. *PRAVO – teorija i praksa Broj 7–8 / 2010*.
4. Petković, S. (2015.). *Pravni oblici formiranja malih i srednjih preduzeća*. Ekonomski fakultet u Banjoj luci.
5. Savić, V. I. (2011). KAZNENA ODGOVORNOST PRAVNIH OSOBA U SUSTAVU OPĆE TEORIJE PRAVA I RAZMATRANJE O ALSCHULEROVOJ TEORIJI.
6. Spalević, Ž. (2011). KRIVIČNA ODGOVORNOST PRAVNIH LICA. *PRAVO – teorija i praksa Broj 7–9 / 2011*.
7. Stanković, M. (2015.). DELIKTNA ODGOVORNOST PRAVNIH LICA. *PRAVO – teorija i praksa Broj 10–12 / 2015*.
8. Stanković, N. (2016). *Krivično pravo - opšti dio*. Brčko: Evropski Univerzitet Brčko Distrikt.
9. Trifković, M., Simić, M., Trivun, V., Silajdžija, V., & Mahmutčehajić Novalija, F. (2014). *POSLOVNO PRAVO: Uvod u pravo, osnovi obligacija i privredna društva*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Sarajevo.
10. Trivun, V. (2019.). *Odgovornost privrednih društava*. Sarajevo: Ekonomski fakultet u Sarajevu.
11. Valentić, D. (2023.). Načelo krivnje, sadržaj i oblici krivnje u prekršajnom pravu. *Mater rad*.
12. Vrhovšek, M. (2012.). Krivična odgovornost pravnih lica. *Agrumenti, VI(15)*.
13. Zakon o privrednim društvima FBiH. (2021). Sarajevo: "Sl. novine FBiH", br. 81/2015 i 75/2021.
14. Zakon o privrednim društvima RS-a. (2023.). "Sl. glasnik RS", br. 127/2008, 58/2009, 100/2011, 67/2013, 100/2017, 82/2019 i 17/2023.
15. Krivični zakon Bosne i Hercegovine ("Službene novine BiH", broj 3/03)
16. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 37/03, 56/06, 37/08, 72/09, 5/10, 40/10, 53/10, 55/10, 53/12, 23/13, 26/13, 43/13, 57/13, 22/14, 50/14, 76/14, 3/15, 32/15, 45/15, 59/15, 4/16, 57/18, 31/20)
17. Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 47/14, 31/15, 40/19)

18. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 35/03, 37/03, 57/03, 11/04, 42/04, 3/06, 30/06, 31/06, 58/06, 9/09, 36/11, 13/12, 23/12, 11/13, 7/14, 42/14, 50/14, 6/16, 14/16, 66/16, 68/17, 48/18, 57/19, 3/20, 40/20)
19. Krivični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 49/13, 67/13, 78/13, 87/14, 48/15, 85/15, 87/15, 104/16, 32/17, 48/18, 57/19, 70/20)
20. Presuda broj S1 2 K 031686 23 Kz
21. Presuda broj S1 2 K 027758 18 Kz
22. Presuda broj S1 2 K 032246 22 Kz